

№ 46. т. 934
Отъ БОРИСЪ Д. ЯНИШЛИЕВЪ, бившъ учитель

15

гр. ДОЙРАНЪ (ПОЛЯНИНЪ, ПУЛИНЪ)

И ЖИВОТА НИ ТАМЪ ПРИ ТУРСКОТО
ВЛАДИЧЕСТВО ДО 1912 ГОДИНА

(СПОМЕНИ)

СОФИЯ, МАРТЪ 1934 ГОДИНА

ИЗДАНИЕ НА АВТОРА

На всички интересующи се дойранчани, кукушани, гевгелчани и струмичани и на всѣки другъ, който я пожелае, настоящата брошура се изпраща подаръкъ, за споменъ отъ автора. **Тя не се продава, а се дава само даромъ.**

Адресъ на автора:

Борисъ Д. Янишлиевъ, ул. „Кралевъ-долъ“ № 22 — София

СОФИЯ

Печатница „Съгласие“

1934

XVI 3/12
Ив. № 13,218.
Отъ Борисъ Д. Янишлиевъ, бившъ учитель.

Гр. Дойранъ (Полянинъ, Пулинъ) и живота ни тамъ при турското владичество до 1912 година.

1. Разрушениятъ гр. Дойранъ и прокуденото население.

Въ Македония, градъ Дойранъ бѣше разположенъ до самия брѣгъ, западно, на едноименното си езеро. Казвамъ „бѣше“, защото той сега не съществува — разруши се презъ 1916 год. и следващитѣ 1917 и 1918 години, презъ общоевропейската война. Това разрушение на града покрусява насъ, неговитѣ жители, защото родния ни градъ е вече покойникъ, и, понятно, съвсемъ друго би било за насъ, ако той съществуваше и сега. Ето защо нашата сждба, като бѣжанци, е по-жестоката отъ сждбата на другитѣ бѣжанци, които скърбятъ и има да мислятъ за своитѣ родни градове и села, които войнитѣ неразрушиха, макаръ тѣхнитѣ родни селища и да сж въ робство. Като прибавите и изгубването на стока и покъщнина, следъ евакуиране на населението отъ Дойранъ презъ 1916 година, можете да си въобразите, каква зла сждба наказва най-незлюбивитѣ, най-веселитѣ, най-гостоприемнитѣ, най-добритѣ и най-скромнитѣ дойранчани, която сждба мало и голѣмо пропъди презъ 1913 и втори пѣтъ презъ 1916 години. Веселиятъ, свободолюбивия и толериращия взаимоотношенията на националноститѣ, гр. Дойранъ, не заслужаваше тая сждба, нито това бѣха заслужавали неговитѣ добри граждани. И прокудиха се последнитѣ, кой кждето може и кждето види: въ Анадола (Бруса и другаде), въ Цариградъ, Турска Тракия; въ Дойранскитѣ села, Дойранската ж.-п. гара, Солунъ, задъ „Топлецъ“ (северно отъ Дойранъ), с. Фурка (Дойранско), с. Валандово (Дойранско), въ Струмица; Петричъ, Св. Врачъ, Горна-Джумая, София, Пловдивъ, Бургасъ, Варна и Свищовъ. И по-зле смение дойранчани отъ кукушанитѣ, градътъ на които, макаръ и унищоженъ презъ 1913 год., нѣмаха нещастieto да бѣгатъ втори пѣтъ, прибраха се компактно въ София и можаха да се подкрепятъ съ оценката на имотитѣ имъ, стойността на които си прибраха, и още прибиратъ, чрезъ смѣсената гръцко-българска комисия по ликвидация. И тукъ, въ София, нашитѣ дойранчани до днесъ, мартъ 1934 година, сж получили въ подкрепа по-малко отъ онова, което сж взели отъ държавата други бѣжанци, защото и тукъ тѣ сж скромни. Малцина сж тия отъ насъ, които сж получили кредитъ за строежъ на къщурки и

Знацитѣ-числа въ картината посочватъ кжшитѣ и др. сгради, чешми и пр. :

1. Дионисъ Н. Янишлиевъ (Никола и Борисъ)
2. Демерджиеви (Тома и Ицо)
3. Харизанови
4. Георги Митовъ
5. Басмаджиеви (Никола Стояновъ)
6. Димитъръ Михайловъ
7. Георги Н. Янишлиевъ
8. Андонъ Кълкъшли
9. Бълг. III кл. у-ще „Йосифъ I“
10. Вано Киричовъ (Кирилъ и Борисъ)
11. Георги Кулишевъ
12. Дине Чакъровъ
13. Ташо Зафировъ
14. Христо Антапешовъ
15. Батеви
16. Нако Илиевъ
17. Антонъ Костовъ
18. Ильо Пърличковъ
19. Вано Хаджи Митовъ (по-рано Хр. П. Шарланджи)
20. Дине Пачоовъ
21. Дине попъ Янакевъ
22. Христо Кьосевъ
23. Тоновата чешма
24. Джендемъ-сокакъ
25. Христо Кьосевъ
26. Кулишъ попъ Костовъ
27. Кафене Хр. Шоповъ
28. Доне Гуговъ Московъ
29. Кафене Кирилъ М. Кировъ
30. Мито Кировъ
31. Кафене П. Демерджиевъ (Атанасъ Шекерджи)
32. Кафене Христо Стамболиевъ
33. Кафене Кулишъ попъ Костовъ
34. Бълг. черква „Св. св. Кирилъ и Методий“
35. Иванъ Бошнаковъ
36. Гръцкото училище
37. Правителствения домъ
38. Гръцка митрополия
39. Черквата „Св. Илия“
40. Воденица
41. Рѣка съ каменни мостове
42. Табачка чешма
43. Георги Бугарчевъ
44. Димитъръ хаджи Диневъ
45. Българскитѣ гробища
46. Гъркомански гробища
47. Градската градина
48. Шосе за Струмица
49. Шосе за Кукушъ
50. Христо Митевъ
51. Покрита чаршия
52. Градския часовникъ
53. Георги Бугарчевъ (дюкянъ)
54. Хр. Кантарджиеви
55. Дине Амповъ
56. Телятинови
57. Пощата
58. Хр. Шекерджиеви
59. Морарцалиеви (по-рано Хр. П. Шарланджи)
60. Хр. Папазовъ
61. Селянови
62. Динка Кьосозъ
63. Старото гръцко училище
64. Георги Батевъ (дюкянъ)
65. Настовата чешма
66. Мицовата чешма
67. Касапницата (кланицата)
68. Долна табакхана
69. Горна табакхана
70. „Св. Петка“ (чешма)
71. Шадравана (чешма)
72. Бързицови
73. Чилиманови

Градътъ е разположенъ амфитеатрално: горе, на рида, бѣхатурцитѣ и циганската махала, а доле, на равнината, бѣхатбългарскитѣ и гъркомански махали, заедно съ еврейската.

Низката частъ (въ равнината) на града, въ която бѣхат и чаршиитѣ, е предадена въ планъ, по квартали.

гр. Дойранъ, околията му и близкитѣ градове — Гевгели и Кукушъ.

Знацитѣ-числа на картата посочватъ мѣстности около Дойранъ :

1. Горни лозя	8. 6-тѣ явора
2. Ловища	9. Черничевы градини
3. Зеленчукови градини	10. Долни лозя
4. Малка калдърма	11. „Мардаа“ (овощни градини)
5. Голѣма калдърма	12. Зеленчукови градини
6. Топлецъ	13. „Трънка“ (овощни градини)
7. Кьошка	14. Ж.-п. гара

(Продължение отъ стр. 1)

дървенъ строителенъ материалъ отъ държавата, а голѣмото болшинство сж получили само по парцела за кжща, която парцела трѣбва да заплатятъ и заплащатъ на общината въ София, като общинска. Облегчението се състои само въ низкитѣ цени на парцелитѣ и въ заплащане въ годишни срокове. Парцелитѣ, обаче, при Захарната фабрика не сж отъ високи стойности. При все това, никой дойранчанецъ тукъ не гладува и, трудейки се и пестейки, всѣки си построи кжщичка съ свои срѣдства.

2. Картина-планъ на Дойранъ съ езерото.

Като несществующъ вече — напълно разрушенъ отъ войнитѣ — градъ Дойранъ, като родно мѣсто, заслужава да има своя ликъ въ всички дойрански семейства и, ако нѣма фотографията му и плана му, то трѣбва образа му да създадемъ по въображение ние вече старитѣ (както азъ въ настоящата брошура по въображение нарисувахъ картина-планъ на Дойранъ), за да оставимъ споменъ на младитѣ, които сж били малки тамъ, и тия, които сж родени тукъ, наши братя, синове и дъщери, като се има предвидъ и обстоятелството, че Дойранъ бѣ чаровенъ по природа и мѣстоположение, че рѣдка бѣ неговата хубостъ и вълшебство — съ неговото красиво-бистро езеро.

3. Мѣстонахождение на Дойранъ. Крупни исторически фигури — народни дейци.

Погледнете картината на Дойранъ, вижте и картата. Погледнете града, езерото и околната природа — не сж ли всички чаровни! Не е ли Дойранъ и центъра между дветѣ ж.-п. линии за Солунъ—Цариградъ, Солунъ—Скопие и съединителната ж.-п. линия между тѣхъ? Тукъ нѣма ли условия за най-голѣма цивилизация и условия за най-голѣмъ просперитетъ? Съ близостта му до Солунъ, отстоящъ на 50—60 километра, около два часа съ желѣзница, не е ли Дойранъ най-близкия и най-голѣмия курортъ? Тия условия именно, преди да сжществуватъ напълно, макаръ и въ робство и доста отъ рано, могли сж да родятъ Христофоръ Жефаровича, съз-

дателя на Стематографията (Виена 1741 год.), преди Паисиевата история (1762 год.), която е заимствувала гербове отъ Стематографията, която Отецъ Паисий използвалъ за своята Славяно-болгарска история. Дойранъ е родилъ и Архимандритъ Хаджи Теодосий Синаитски, който отворилъ въ Солунъ първата българска печатница въ 1838 година *).

Въ родния ни градъ Дойранъ ние живѣхме до 1912 година, до Балканската война, когато България, Сърбия, Гърция и Черна-Гора, въ съюзъ, обявиха война на Турция, която до тогава бѣше владѣтелка на Македония и Албания и която е владѣла тия провинции петстотинъ години.

Считайки, че не е безинтересно, азъ ще опиша, доколкото мога, градъ Дойранъ и живота ни тамъ презъ турско време.

4. Робството ни подъ Турцитѣ. Обири, безчинства и убийства.

Тръбва да се подчертае, че робството е тежко нѣщо! Докато всички други балкански народи сж били и сж склонни на подтисничество надъ другитѣ народности и съ желание насилствено да асимилиратъ българското население, когато сж господствующи племена, българскиятъ народъ, интересно, съвсемъ не е злобивъ къмъ чуждитѣ нации и виждаме, какъ иновѣрци и иновѣрци живѣятъ на пълна свобода тукъ въ България. Българинътъ въ България, за голѣмо съжаление, се е отклонилъ отъ националнитѣ проблеми, които застрашаватъ цѣлия Балкански полуостровъ и особено българското племе и се е вдаль въ политическо партизанство, въ политическитѣ партии, които е намножилъ и раздробилъ на партийки и крила, и за него съпартизанинътъ, иноплемененъ или иновѣрецъ, има по-голѣмо значение и е по-братъ отъ българина, е по-братъ дори и отъ собствения му братъ по рождение, ако братъ му или българинътъ е отъ друга партия.

Колкото и да бѣше тежко турското робство въ Македония, все бѣше цвѣте въ сравнение съ робството подъ сърби и гърци. Ние тамъ имяхме черковно-училищни свободи, каквито сега ги нѣма, пъкъ и съ гордостъ се именувахме българи и турцитѣ ни наричаха „булгаръ“, „булгаръ миллетъ“ (българи, българска народностъ), когато сега българитѣ въ Гърция сж „гърци“, а ония въ Сърбия — „сърби“. Зла участъ постигна Македония — въ по-голѣмата ѣ часть да се настанятъ сърби и гърци!

Турцитѣ добре знаеха интереситѣ на нацията си и интереситѣ на своята държава и, макаръ това да имаха винаги предвидъ, често пжти се ржководѣха отъ добродѣтели, които

*) Моята жена Йорданка Ив. Кирончова, по майка ѣ Тана и баба ѣ Ристена Киро попъ Костова, е отъ родствена линия на Архимандритъ Хаджи Теодосий.

се изразяваха освенъ въ действие, но и въ възкличания: „Язъкъ, гюнахтъръ“! (грѣхота е, не е желателно).

Издѣвателствата въ селата отъ турци, които, като дребни, таксилдари (държавни инкасатори) и пр. се налагаха на селското българско население съ гостуване, момитѣ да имъ поливатъ за омиване лицето и ржцетѣ и да бждатъ гошавани съ кокошки, баници, гжски, пържени яйца и пр. — се извършваха често и по нѣкога завършваха съ безчинства; ограбвания ставаха по пѣтищата отъ арамии-турци, които по нѣкога и убиваха ограбения българинъ, но живота въ градоветѣ бѣше сравнително сносенъ. Тия безчинства въ селата и затѣтненитѣ краища доведоха до негодуването да се създаде революционната организация, която да респектира дребнитѣ и да цели освобождението на Македония.

Дойранската околия, въ болшинството си съ турско население, имаше освенъ градския пазаренъ центъръ, и пазарни центрове въ с. Валандово и с. Акънджалий (Кънджалий), които раздвояваха търговията, и търговцитѣ-граждани бѣха принудени да ходятъ съ стока по пазаритѣ въ Валандово (срѣда) и Акънджалий (сѣбота), а пазарътъ въ Дойранъ бѣше въ вторникъ (по турски „салли“), отъ което пазарището въ града се наричаше още „Салията“. Често ставаха обири на търговци, връщайки се отъ пазаритѣ, и редко убийства. Моя тѣстъ, Ваню Кироичовъ, на два пѣти е билъ обиракъ по пѣтя, обирани сж били Киро Амповъ и други търговци-дойранчани. Революционната организация наказва нѣкои арамии и тури точка на грабежа. Въ Акънджалий дребнействувахе турчина Мехмедаа, но, мисля, получи заслуженото — убиха го. Преди революц. организация се е подвизавалъ изъ околията харамията-турчинъ Исуфъ — Кара-Исуфъ, който следъ смъртта му имаше и пѣсенъ и който билъ убитъ отъ едно овчарче-влахче, като му отрѣзалъ съ брадва главата на сънъ, спиейки. Отъ харамии е билъ заловенъ и Гого Демерджи, когото убили, защото не получили откупъ; отъ харамии, помня, бѣше заловенъ и убитъ и евреина Ляо, на когото намѣреното тѣло бѣха превързали хора за самара на коня и докараха въ града за погребване въ еврейскитѣ гробища.

5. Дойранъ като търговски центъръ. Колонии заселници.

Дойранъ е билъ търговски градъ въ миналото. Презъ него сж минавали кербани отъ коли, камили и коне отъ Солунъ за къмъ Струмица, Радовишъ, Шипъ, Кочани и нагоре до Куманово и обратно, когато не сж били построени желѣзнопѣтнитѣ линии Солунъ—Скопје и Солунъ—Цариградъ. Че Дойранъ е игралъ важна търговска роля свидетелствуватъ фактитѣ: 1) въ града и до последно време сжществувала около (30) тридесетъ хана; 2) въ града имаше около 10—12

кжщи съ кеврани камили, на които занятието имъ бѣше камиларството; 3) въ Дойранъ бѣха заселени колонии отъ кукушани, крушовани, 2 семейства отъ с. Куликия (Солунско) гръци, единъ кумановецъ, варджии отъ с. Киречкѡй (Солунско), грънчари отъ Сжботско, цинцарски семейства отъ Велесъ и др.; 4) въ Дойранъ е имало и имаше махала отъ евреи. Ханищата въ Дойранъ бѣха: Ратишлиевия, Текелиеви 2, Цилевия, Заховия (Ильо Заховъ), Михалакевия, Митровия, Катранджиевия (Шарланджиевия, после Мурарцалиевъ), Хаджи-Алиевия, турския ханъ къмъ Рубелеви, 2 турски хана при горната чаршия (единъ срещу другъ), Стойковия ханъ, Чичекъ-Андоновия, Прочковия, Николчовия, Патриотовия, Манастирчеви 2 хана (единъ срещу другъ), 3 турски хана къмъ Жабокови и др. Камиларски семейства бѣха: Христо Митровъ, Коста Митровъ, Рубелеви, Алтънини, (Цвѣткови), Мито Черкезовъ и др. Кукушката колония се състоеше отъ: Христо Петковъ Шарланджи, Христо Кантарджи, Георги Н. Янишлиевъ, Дионисъ Н. Янишлиевъ, Андонъ Кълкъшли, Христо Шекерджи; Димо, Ицо и Гоце Кълкъшлии, Дудаклия, Кольо Тенчовъ, Атанасъ Полихронъ Шекерджи и други. Цинцари крушовчани, велешани и отъ другаде: Щерйо, Мицови, Ванчо (баба Нушкини), Дончо влаха, Гушето, Тома влаха, попъ Янакъ (влахъ или гръкъ), Ятре Аргиръ (лѣкаръ) и други. Дветѣ гръцки семейства отъ с. Куликия (Солунско) бѣха Василъ и Барба Никола Шарланджи (баджанаци). Кумановецътъ бѣше ожененъ за дойранчанка и го наричаха Кумановалия. Еврейски семейства: Дели Мушонъ, Маиръ, Маркадо, Дави (тенекеджия), Юсе и други, на които имената не зная, или не помня.

6. Брой на кжщитѣ и разновидность на населението. Български деятели.

Градъ Дойранъ броеше надъ (1800) хилядо осемстотинъ кжщи, съ едно население отъ деветъ до десетъ хиляди души. Кжщитѣ се разпредѣляха на: надъ (900) деветстотинъ турски, повече отъ (500) петстотинъ български-екзархисти, (200) двеста български-патриархисти (отъ които отъ 40 до 50 кжщи се сѣрбѣха и бѣха пакъ патриархисти), (40) четиридесетъ еврейски, (60) шестдесетъ цигански-мохамедани (говорѣха турски), две гръцки и нѣколко цинцарски — патриархисти и екзархисти. Отъ това разнообразие-букетъ отъ народности се явяваха: съревнование въ духовното преуспѣване, съревнование въ търговия, съревнование въ значение и зачитане отъ властѣта и пр. Преди възраждането (духовно-националното пробуждане) всички българи въ Дойранъ, както другаде, сж били патриархисти, имали си владика-гръкъ, какъвто имаше до Балканската война. Отъ всички — повече отъ (700) седемстотинъ общо български кжщи — тогава всички патриархисти —

сѣ възраждането сѣ се отказали отъ Патриаршия и владика и се съзнали за българи-екзархисти едно голѣмо число, докато напоследѣкъ това число достигна надъ (500) петстотинъ кѣщи. Не безъ значение е било влиянието на грѣцкия владика, понеже Дойранъ всѣкога е билъ седалище на такѣвъ, а тамъ е стоялъ и известния българомразецъ — грѣцкия владика Мелетий („Дели-Мелетий“). Дойранъ (Полянинъ) бѣше седалище на Полянинската епархия — съ Дойранска и Кукушка околии. Българитѣ въ Дойранъ по време, когато сѣ били всички патриаршисти, съградили си съ общи сръдства великолѣпна черква „Св. Илия“, която се смѣташе за истинска черква, осветена по реда и отъ която проститѣ гъркомани до последно време не можеха да се откажатъ, а сѣщо така и отъ Патриаршия и владика, за да не носятъ проклятието на схизматици. Съзналитѣ своята националностъ българи и напускайки Патриаршията, обявявайки се за българи-екзархисти, купиха си постройка до езерото при „Балѣкъ-пазаръ“ (Рибенъ-пазаръ) отъ турчина Саидаа и си я приспособиха за параклисъ-черква за българитѣ-екзархисти. Главна роля въ това движение е игралъ Христо Петковъ Шарланджи, който по-късно подарилъ, или продалъ на низка цена, свое здание край езерото за училище, на мѣстото на което презъ 1901 година се построи новото училище — основно и третокласно „Йосифъ I-и“, на видно мѣсто, въ центъра на града, до езерото. Христо Петковъ Шарланджи, голѣмъ богаташъ, шура на баща ми, бѣше човѣкъ интеллигентенъ, училъ въ Одеса (Русия) и се ползуваше съ голѣмо уважение отъ страна на турцитѣ. Баща ми, Дионисъ Н. Янишлиевъ (1841—1916), знаеше старогрѣцки и грѣцки езикъ, ученикъ на Андроникъ Йосифчевъ и на Димитъръ Миладиновъ, познаваше Райко Жинзифовъ и Константинъ Миладиновъ, билъ ученикъ следъ това въ първото българско училище въ Цариградъ презъ 1860 год., познаваше всички дейци по възраждането, начело съ Иларионъ Макариополски, е билъ въ числото на кандидатитѣ, избранъ за следване въ Русия (по искането на Варненския руски консулъ Рачински), бѣше българинъ до фанатизмъ. Свещеникъ Стаменъ Думчевъ, Киро Ристенинъ, Христо Кантарджи, Динка Кьосовъ, Киро Амповъ, Хаджи Дине, Ринга Амповъ, свещ. Христо Телятиновъ, Хаджи попъ Коста, Христо Бързицата, Христо Шекерджи, Яно Демерджи, Бугарчеви, Никола Ахтаровъ, хаджи Митови, Батеви (Москови), Киро попъ Костовъ, Кироичови, Демерджиеви и редъ други, силни по духъ българи и хора съ влияние, сѣ били и бѣха стѣлбоветѣ на българщината.

7. Сръбската пропаганда и сръбоманска интелигенция.

Съ появяването на сръбската пропаганда въ Македония, съ лѣненето на жѣлти сръбски наполеони и разточителното раз-

даване на сръбски стипендии, 30—40 семейства отъ гъркоманитѣ, безъ да се отказватъ отъ патриаршията, отъ която мнозина отъ тѣхъ сж имали материални облаги, приеха сръбската пропаганда, сръбскитѣ наполеони и сръбскитѣ стипендии. Трѣбва да се знае, че сърбитѣ създадоха въ Дойранъ една малка сърбоманска интелигенция, когато гърцитѣ не можаха да създадатъ такава отъ гъркоманитѣ. Сръбската пропаганда, обаче, нищо не можа да направи съ своята „Српска школа дом напредка“ въ Дойранъ, която „школа“ не зная дали сжществуваше тамъ къмъ 1912 година и, ако сжществуваше, не вѣрвамъ да броеше повече отъ 10—15—20 залъгвани съ подаръци гъркомански деца. Сръбската пропаганда върху българитѣ-екзархисти не можа да има влияние — посърбоманчиха се само 3—4 семейства за стипендия: Хасанбегата (прекоръ), който изпрати на стипендия сина си Кольо, който се поболѣ и умрѣ; Селянови, единия синъ на които, Дине, свършилъ Одринската българска семинария, бѣше уволненъ за наказание, стана сръбски учителъ, но отъ срамъ пресели се въ Енидже—Вардаръ, кждето се ожени, и тамъ умрѣлъ пакъ като български учителъ, а братъ му Панде, съ второкласно образование, иначе интелигентенъ и способенъ, много приятенъ и веселякъ, прие сърбиянството отъ нѣмай-кжде и си остана сърбомански учителъ; Георгила, (Георги Ивановъ Продановъ), свършилъ четвърти класъ на българската гимназия въ Солунъ, прие сръбска стипендия въ Призренската семинария, поради своята бѣднота, стана, заедно съ Панде Селяновъ, сръбски учителъ въ Дойранъ, а и сестра му Варвара получи сжщо сръбско сръдно образование (Тѣхенъ по-малкъ братъ презъ време на общоевропейската война е билъ български офицеръ, следъ което свършилъ право въ Софийския университетъ) и 4) Филипъ Парчовъ (Фильо), свършилъ четвърти или пети класъ на Солунската българска гимназия, а довършилъ на сръбски и слѣдвалъ въ Бѣлградъ, стана сръбски учителъ и се ожени зъ Велешанка—българска учителка. Но нито Панде Селяновъ, нито Гйоргила, нито Фильо бѣха фанатици-сърбомани. Такива се създадоха отъ гъркоманитѣ, но при все това не бѣха злосторници. Ето имената имъ: Георги Теохаровъ („Мезето“, прекоръ на семейството, свършилъ висша школа въ Бѣлградъ), Ташо Афинъ (свършилъ аптекарство, сега аптекаръ въ Гевгелий), Христо Нановъ, Вано Грошовъ, Теофанъ Христовъ (зетъ на Нано Божинъ), Христо попъ Кицовъ (учители), Гиго Тасовъ и Христо Талляковъ (свършиха „хукука“ — юридическото училище въ Солунъ — на сръбска стипендия), Марионка попъ Кицова, Леля Трайнова, Танка Андонова (учителка) и Рисана Ахтарова.

8. Гръцката пропаганда и интелигенцията ѝ.

Гъркоманитѣ имаха училище, имаха ученици, но не успѣваха. Най-стариятъ имъ учителъ (даскалъ)-дойранчанинъ

бѣше Вано Дживановъ, съ срѣдно образование. Другъ отъ старитѣ имѣ даскали бѣше Георги Патарозлията, съ висше образование, добито въ Атина, но той открито заявяваше, че е българинъ и никакъ не се погаждаше съ гръцкитѣ владици въ Дойранъ. Отъ младата интелигенция бѣха: Динчо Ходжовъ, съ срѣдно образование, сестра му Дона Ходжова, помощница-даскалица, Лимба и Марионка Дели-Глигорови, съ срѣдно образование, Петре Заховъ (даскалъ), съ второкласно образование; Мито Туновъ, следващъ агрономство въ Атина, Елефтерия Дафинина (даскалица) и Марийка Атанасова, сжщо даскалица. Най-злюбения между всички бѣше Петре Заховъ, по-рано и сърбомански учителъ, ожененъ за гъркиня, кира Ана, която въ Дойранъ научи български езикъ и си говорѣше български.

9. Българската интелигенция и работници на революционната организация.

Българитѣ въ Дойранъ напредваха. Тукъ се създаде голѣма интелигенция. Отъ Дойранъ сж: Никола Стояновъ (директоръ на държавнитѣ дългове), Георги попъ Стаменовъ (първия директоръ на първа мъжка гимназия въ София, следвалъ въ Русия), Димитъръ Бързицовъ (редакторъ на в. „Новини“ и „Вести“ въ Цариградъ), Кулишъ попъ Стаменовъ, Никола Пулински, Никола Прочковъ, Димитъръ Михайловъ, Братя Харизанови, Антонъ Костовъ, Д-ръ Никола Бързицовъ (лѣкаръ), Дине Селяновъ, Димитъръ хаджи Диневъ, Иванъ Телятиновъ, Христо Диневъ Батевъ, Никола Д. Янишлиевъ, Георги Митовъ, Никола Минцевъ, Стоянъ Стойковъ, Никола хаджи Ташевъ, Нако Илиевъ, Борисъ Д. Янишлиевъ, Георги Кулишевъ, Тенчо Тенчовъ, Христо Митевъ, Христо Антапешовъ, Петъръ Стефовъ, Тома Заховъ, Петъръ Тенчовъ, Благой хаджи попъ Костовъ, Димитъръ Крѣчовъ, Дине Чакъровъ, Кирилъ хаджи Диневъ, Борисъ Лимоновъ, Георги Д. Продановъ, Христо Д. Амповъ, Спиро Спиридоновъ, Христо Ахамовъ, Илия Текелиевъ, Христо Текелиевъ, Георги А. Московъ и други; учителки: София Кирова, Руша хаджи попъ Костова, Мария попъ Петрова, Мария Текелиева, Свѣтлана Д. Янишлиева, Мария Ампова, Тенча Чарѣкчиева, Мария Анчова, Танка Ахтарова, Щиряна Пачоова, Рисана Калова, Анастасия Тенчова, Рисана Батева, Кръстина хаджи попъ Костова, Рисана попъ Телятинова и други, до 1912 година. Мнозина отъ изброенитѣ сж съ висше образование, нѣкои следвали въ странство, а останалитѣ съ пълно срѣдно образование. Въ Дойранъ имаше още голѣма интелигенция българи съ непълно срѣдно образование, като: Петъръ Амповъ, Петъръ Шекерджиевъ, Наке Текелиевъ, Иванъ М. Кировъ и др. Мнозина измежду изброенитѣ по-горе следваха въ турски лицеи. Измежду изброенитѣ имаше и има: единъ професоръ, директори на гимназии и прогимназии, учители въ гимназии, прогимназии и основ-

ни училища, училищни инспектори, лѣкари, юристи, журналисти, офицери, финансисти, администратори, и др. Нѣкои, като Мицо Тенчовъ (революционеръ) падна убитъ при взривъ въ Кюстендилъ; Дончо Голски-Пановъ, Кольо Дамяновъ и други паднаха убити въ сражения съ турцитѣ. Други учители бѣха: Алекса Кочовъ, Христо Парчовъ, Кирилъ Ив. Киричовъ, Нано Рушановъ, Василь Шаламановъ, Кольо Стояновъ Сурльовски — революционеръ и работникъ на организацията, Кольо Митовъ Текелиевъ, Кольо Даскаловъ и пр. Други учители: Тина и Рисана Н. Телятинови, Мария Тунева. Граждани — работници на революционната организация, бѣха: Стойчо Продановъ, Ташо М. Зафировъ, Георги Дѣлевъ (чауша), Христо Г. Папазовъ, Илия Пърличковъ, Тома Гушовъ, Мито хаджи Ташевъ, Петъръ Демерджиевъ и още много други; Христо Пальорски (четникъ), Трайко Кирчановъ (четникъ); убити като четници: Гого Текелиевъ, Христо Франгулата, Доне Ив. Продановъ, Кольо Ангеловъ (органджия) и пр. и пр.

Гореизброенитѣ сж създадената интелигенция въ кратко време и то при робство. Колко по-многочисленна би била тя при свободенъ животъ и въ днешно време!

10. Турска назадничавость.

Турцитѣ, макаръ и болшинство въ Дойранъ, не направиха нищо за просвѣтата на гражданитѣ-турци. Въ града имаха основно и класно училище, но имаше сравнително малко ученици въ тѣхъ. За следване въ гимназия и дума не ставаше: най-многого е, че свършваха „руждие мектеби“ (класното училище), а „идадие“ (гимназия) свършиха 2—3-ма и само единъ свърши „хукукъ мектеби“ (по правото) въ Солунъ. Тѣ си тасладисваха и се излежаваха.

11. Турцитѣ и тѣхнитѣ бегове — рамазана имъ.

Отъ интересъ е да се посочатъ по-важнитѣ личности отъ турското население. Турцитѣ се дѣлѣха на обикновени граждани турци и благородници — бегове. Ето имената на виднитѣ: Хаджи Али-бей, Джевитъ-бей, Али-бей, Бекиръ-бей, Топалъ Сали-бей, Мехмедъ бей, Мюдюмъ-бей, Абдърманъ-бей, Руфатъ-бей, Тевфикъ-бей, другия Бекиръ-бей, Хаджи-паша, Хаджи-Мустафа, Хюсеинаа Етхемъ ефенди (хаджи Алиевъ), Еюпъ ефенди и синоветъ му Мустафа и Джемалъ, Шани ефенди и братъ му, Айгъръ Хафузъ, Мехмедъ ефенди (Лацката), Хамди ефенди, Хаджи-Хафузъ, Кьоръ-Хафузъ, Назифъ-чаушъ, Хасанъ Муса и още много други.

Мнозина отъ изброенитѣ бегове имаха състояния отъ по нѣколко села-чифлици, а за най-богати се смѣтаха Али-бей и Мехмедъ-бей.

Най-умния и благороденъ бѣше Мюдюмъ-бей, най-голѣмия скжперникъ Али-бей, най-голѣмия звѣръ за християнитѣ

(българитѣ) отъ тѣхъ бѣше Хаджи-Мустафа, най-голѣмия узурпаторъ на български имоти бѣше Абдърманъ-бей, а най-голѣмия разточитель бѣ Мехмедъ-бей, който пиянствуваше и съ конь влизаше въ кафенетата, като задържаше на пиене за негова смѣтка всички намѣрили се въ кафенето граждани. Кафенетата въ Дойранъ продаваха и спиртни пития, бира, ликьори и др.

При рамазана тѣпанъ съ пѣсни събуждаше отъ сънь турцитѣ, особено беговетѣ и агитѣ. Тая честь се правѣше и на видни християни чорбаджии — българи и гъркомани.

12. Евреи.

Евреитѣ въ Дойранъ имаха си хавра и при нея училище и всички знаеха български и турски — мъже и жени. Между тѣхъ единъ се именувахе Маркадо, който ни продаваше печени яйца по кафенетата. Важни личности бѣха Дели-Мушонъ и Маиръ (търговци).

13. Цигани.

Циганитѣ бѣха мохамедани, говорѣха турски. Най-известенъ бѣше хамалинѣтъ Османъ Шембелека, който бѣ много духовитъ и можеше съ рими на турски да осмѣе когото и да е. Участьта му, обаче, бѣше лоша: загина нещастникѣтъ при бомбенія взривъ на пазаря на 1912 година, дѣло на революционната организация. Бележита отъ циганитѣ бѣше Демовица, която имаше връзки съ всички домакини-българки и бѣ всѣкога добра гостенка въ българскитѣ домове, а особено на другия день следъ запостване, когато събираше остатѣцитѣ отъ гостбитѣ.

Циганитѣ не се интересуваха за образование и училище. Нѣкои циганчета посѣщаваха турското училище.

14. Други добри и влиятелни българи — първенци

Освенъ изброенитѣ по-рано добри и влиятелни българи, други такива (нѣкои и синове на изброенитѣ по-рано) бѣха: Андонъ Московъ, Вано хаджи Митовъ, Мито Кировъ, Вано Кироичовъ, Демерджиеви (Тома и Ицо), Михалакеви, Басмаджиеви, Мурарцалиеви, Чилиманови (Дине и Мито), Дине Амповъ, Вано Бошнаковъ, Георги и Колъо Батеви, Кулишъ попъ Костовъ, Петъръ хаджи Митовъ, Георги Бугарчевъ, Григоръ Караивановъ, Мито Зафировъ, Христо Шоповъ, Колъо Тенчовъ, Илия Пърличковъ, Христо Папазовъ, Хаджи Ташеви, Христо и Гиго Къосеви, Пачоови, Иванъ Продановъ, Христо и Тома Стамболлиеви, Кулишъ Доновъ, Абаджи Костови, Мито Анчовъ, Тодоръ Шарланджиевъ, Телятинови, Нано и Джорджо Божи-ни, Минцеви, Никола Антапешовъ, Колъо Наковъ Николчовъ,

Дине Мавковъ, Текелиеви, Христо Чаръкчиевъ, Христо Антароровъ, Захови (Стоянъ), Шефови, Христо и Гоце Степанови, Кьорташеви, Панови, Маткови, Джинови, Киро Туневъ, Жабовкови, Ив Чакъровъ, Ангелъ Урганджи, Пелтекъ Кольо и братъ му Гиго, Георги Бояджиевъ, Ильо Наковъ, Кольо Калайджиевъ, Челеби-Андонъ, Хаджиеви, Парчови, Дулянови, Етимови, Дай-Тошови и др.

15. Гъркомански първенци.

По-бележити гъркомани бѣха: Попъ Янакеви, Талйозови⁹ Дели-Глигорови, Ешменови, Георги Анчовъ („Овцата“), Кулишъ Анчовъ, Думбулови, Терзитанови, Стойкови, Митрови, Христо Пелтековъ, Ходжови, Чолакъ-Костакеви, Грошови, Кулишъ хаджи Наковъ, Ильо Антароровъ, Киръ-Киро и братъ му Ваню, Стоянъ Туновъ, Шупурови (Мито и Ташо), Атанасъ Шекерджи, Ильо попъ Илиевъ, Димитрото Клисаровъ, Дине Бошнаковъ и др.

16. Сърбомански първенци.

Първенци сърбомани въ Дойранъ бѣха: Патриотови, Ваню Грошови, Кольо попъ Кицови, Траянови, Тасови, Селянови, Парчови (Тона), Хасанбегови, Георгилови (Проднови), Теохаръ попъ Илиеви, Таллякови, Марушкини (Нанови), Андонови, Кольо Тонкинъ и др.

17. Търговия и занаяти — рибарство.

Жителитѣ на гр. Дойранъ бѣха търговци, занаятчи и рибари. Между занаятчиитѣ имаше и турци, които заемаха частъ отъ горната чаршия и покритата чаршийка, имаше и търговци. Българитѣ, обаче, държеха първенство и въ търговия, и въ занаяти. Рибарски семейства бѣха около (400) четиристотинъ, болшинството отъ които пакъ българи-екзархисти, но нито единъ турчинъ не бѣше рибаринъ. Най-типични представители на рибаритѣ бѣха: Шингата, Христо Труповъ и Дине Ильковъ, който бѣше най-голѣмия плувецъ. „Труповия корабъ“ (лодка) бѣше образецъ на неодѣланостъ и безформеностъ, и никой не желасе да се вози на него.

Най-труденъ занаятъ е рибарския: тежко на рибарина презъ време на буря, тежко и на очакващитѣ го домашни — мнозина рибари сж се удавяли при лоша буря. За подкарване работата на рибарина взиматъ участие всички домашни: тѣ простиратъ мрежи да съхнатъ, хранятъ вѣдици, плетатъ мрежи, сушатъ дрехитѣ на отопения въ вода рибаринъ, плетятъ леси отъ трѣстика, съ които зимно време заграждатъ рибата при ловищата, за да я улавятъ. Най-интересенъ е тоя занаятъ, най-

тежъкът и най рискованът. Като се говори за физическа сила, трѣбва да се подчертае, че рибаринътъ е по-силенъ и по-каленъ отъ селянина. Опналъ се на веслата („копитѣ“), застаналъ правъ срещу вѣтрѣа въ езерото, изопналъ гърди, вози при абсолютно чистъ въздухъ, какъвъ по голѣмъ спортъ!

18. Лодки.

Ладитѣ (лодкитѣ) сж плоскодѣнни, изработвани отъ дървена конструкция отъ самитѣ рибари, насмолени съ зифтъ, иматъ преимуществото, че излазятъ на брѣга, обаче, като плоскодѣнни, сж и много колебливи и могатъ да се преобърнатъ при неопитенъ кормчия. Всѣка лодка има две весла на общо дърво („крондиръ“) и наложени върху по единъ правоугленъ „скраматикъ“, върху двата краища на „крондира“, съ помощта на кожени насмолени повои. И дветѣ весла се подкарватъ едновременно отъ единъ и сжщъ рибаринъ, така че самъ рибаринътъ си върши работата въ езерото. Ако товарътъ на рибарина въ лодката е тежъкъ и има нужда отъ помощникъ, то последния втиква весло на насмоленъ повои върху страниченъ на лодката „скраматикъ“, съ което весло подпомага бързината на лодката. Ако ли лодката отъ нѣкжде протече и се пълни макаръ и бавно, съ вода, то въ лодката има „исполъ“ — дървено черпило, съ което се изхвърля изчерпаната много пѣти вода.

19. Мрежи ловене риба.

Съ лодкитѣ рибаритѣ носятъ наловената риба, или инструментитѣ, или пренасятъ разни товари и хора отъ единъ брѣгъ на другъ брѣгъ на езерото, както и нѣкои рибари носятъ пѣтници за желѣзнопѣтната гара. Отъ лодкитѣ рибаритѣ спускатъ кѣси мрежи въ езерото съ пришити „филота“ (шуплести яйцевидно нарѣзани дръвца), и пришити отдоле куршумчета, които мрежи на другия день се прибиратъ заедно съ набучилитѣ се въ тѣхъ рибки. Или пѣкъ съ лодка спускатъ едри мрежи, извити, съ „капа“ по срѣдата, съ два края, свършващи съ вѣжета, които се хвърлятъ на брѣга, откжде то нѣколко рибари теглятъ двата края на мрежата и прибиратъ насѣбралата се риба отъ страни и въ „капата“. Такава мрежа се нарича „престамница“, а, ако е много голѣма, наричатъ я „грипъ“. Когато дойранчани видятъ непознатъ човѣкъ съ особено облѣкло и особени обноски, то запитватъ: „Тоя пѣкъ отъ кой „грипъ“ е?“ — значи съ кой „грипъ“ е изловенъ, откжде ли се е навѣртѣлъ тукъ.

20. Ловища.

На северната и северозападна страна на езерото има тръстика съ направени на дървени колове колибки-стаички за спане, навътре въ водата. Това е голѣмо пространство, а и колибкитѣ сж много. Това сж ловищата (дайлянитѣ), кждето се лови риба зимно време. Тамъ мѣстото-вода е разпарцалено и всѣки рибарь си има свое ловище. Мѣстото заграждатъ съ „леси“, плетени отъ тръстика, и спускатъ езерни птици съ отрѣзани крила, които да гонятъ рибата и я вкарватъ въ все по-тѣсно заградени кошарки за лесноулавяне. А за да не се спускатъ други лакоми за риба езерни птици върху насъбралата се риба, то рибаритѣ уславятъ „ратире“ — викачи по птицитѣ, който съ викове „льо-льо-льо-льо!“ и съ махане съ прашки камъчета пропждатъ лакомитѣ птици. „Ратиритѣ“ оглушаватъ околността съ своитѣ викове. Тѣ бѣха все турци-селяни (койнаре).

21. Ловене риба съ други способности — вждица и др.

Рибаритѣ ловѣха рибата и съ сертме, а още и съ „усті“ — 4—5 жбесто съ остри куки желѣзо, натѣкнато на дългъ дървенъ прѣтъ. Съ „усті“ ловѣха и раци, като ги мушкаха. Рацитѣ ги ловѣха и съ връвъ, на края на която връзваха парче отъ риба и когато ракътъ се хване за рибата и се подмами, връвта се потеглюва внимателно и бързо се спуска ржката въ водата, за да се улови рака. Риба се ловѣше по края на езерото и съ отрова, а, за удоволствие, отъ терасата на кафенето се спускаше вждица. Вждицата се състои отъ дълга тръстика на края съ вързанъ дългъ конецъ, а въ края на конца е вързана малката кукичка — чиличена вждичка. На конца — около 70—80 сантиметра отъ куката се привръзва рогозче, дълго 10—15 сантиметра, наречено „балцо“. Щомъ като се яви на кукичката (съ хлѣбче или червейче, или парче отъ „сколъка“-мида) риба, то „балцото“ (чукутчето) се навежда, иначе плува на повърхността на водата, а щомъ потъва въ водата и то нѣколко пѣти, значи че риба се е хванала и се вдига вждицата съ уловена риба.

22. Видове риба и езерни птици.

Въ Дойранското езеро има нѣколко вида риба: сомъ, шаранъ (крапъ), платица, бѣлвица, перкия, бѣла риба, клень, линишъ, ягула (рѣдко), бубуджани (дребни рибки, които служатъ като храна за хващане едри риби) и др.

Отъ птицитѣ (блатни птици) въ езерото живѣятъ: пуцко (гмурко), кокалька, гаро, патица и други, а отъ хвърчащитѣ, които сжщо се хранятъ съ рибки, сж бѣлитѣ многобройни

„сурлета“ (сурльовци), свързани съ с езерото съ своето постоянно хвърчене и спускане върху малките рибки, за храна.

23. Красотата на гр. Дойранъ.

Градъ Дойранъ съ езерото, съ фауната и флората си, представляваше дивна красота. Презъ време на общоевропейската война, 1915—1918 год., когато Дойранъ бѣше въ български рѣце, списание „Отечество“ на нѣколко пѣти бѣше помѣстилъ фотографически снимки, подъ една отъ които бѣха написани редоветъ: *„Природните красоти на България сж неизброими. Неотдавна постъпиха думи да изразятъ възторга си отъ тия красоти — една отъ друга по-поразителни. Новоосвободените български земи като че държатъ първенство по отношение на природна хубостъ. Горната снимка представлява изгледъ отъ градъ Дойранъ заедно съ частъ отъ малкото, но извънредно красиво Дойранско езеро, по гладките сини води на което се носи вече тъй дълго чаканата свободна българска пѣсенъ“*. Подъ друга снимка на гр. Дойранъ съ езерото, пакъ въ списание „Отечество“, личатъ между другите и следните редове: *„Около него се редятъ черница, смокви, нарове, круши, сливи, бадеми и др., които още повече усилватъ шарките на прекрасната картина“*.

24. Езерната стихия.

Колкото езерото бѣше красотата и природна хубостъ на Дойранъ и даваше чара му, толкова сѣщото езеро, при буря и зимно време, бѣше голѣма опасностъ за рибарите и кѣщите край брѣга. Развълнуваното езеро съ своите редици една следъ друга по-страшни пѣнливи вълни представляваше опасна стихия, която си играеше съ лодкарите и лодките въ езерото, които, като играчки, ту спадаха и не се виждаха отъ погледа, ту се качваха като перца на повърхността на водата, а бѣсните вълни на брѣга биеха кѣщите и зданията край езерото съ бѣсенъ ревъ, като прѣскаха съ голѣма сила водите си на височина 4—5 метра. Това бѣше картина и страшна, и величествена! Най-добре това знаятъ рибарите и тия отъ жителите, кѣщите на които бѣха играчка на тая природна стихия, край брѣга на езерото.

25. Зимна картина — замръзване на езерото. Стихия.

Докато зимно време езерото бѣше опасно, то понѣкога бѣше и привлекателно. Случваше се при силна зима да замръзне и туку гледаше децата се наредили на леда да опитатъ здравината му и да изпитатъ удоволствието отъ тичане

и пързаяне. Тоя спортъ всѣка година свършваше съ жертви 1—2 деца, които се удавяха подъ счупения ледъ. При много силенъ студъ дебелината на леда ставаше 15—20 сантиметра и тогава върху него и млади и стари изпитваха радостта, като възрастнитѣ мжже при маси и столове си пиеха ракийка-мастика — всичко наредено и поднесено отъ прислугата на близкото кафене, а това се правѣше отъ почти всички кафенета край езерото. И тукъ гледката бѣше величествена-приятна, а още по-приятно бѣ, когато върху дебелия ледъ бѣше нахвърленъ и пластъ отъ снѣгъ: тукъ и спорта ставаше по-разнообразенъ. По дебелъ ледъ сж минавали и сватбари съ невѣста, а разправяха, че нѣкой турски военачалникъ, безъ да знае, е миналъ езерото, при дебелъ ледъ покритъ съ снѣгъ, съ войската си и, следъ като въ града научилъ за минатата незнайна опасностъ, далъ банкетъ и гощавки. При годинитѣ, когато се строеше линията Солунъ—Цариградъ, при дебелъ ледъ на езерото работницитѣ — весели италиянци — пиеха и танцуваха съ своитѣ жени-италиянки, а другитѣ имъ свирѣха танцоветѣ полка, мазурка, кадрилъ и др.

Горната картина бѣше рѣдко явление, понеже сурови зими ставаха рѣдко въ Дойранъ.

Зими съ тънъкъ и по-дебеличъкъ ледъ бѣха по-често, но тежко и горко, когато при буря леда се трошеше и се нагъваше на пластове. Въ тоя случай вълнитѣ го тласкаха отъ северо-изтокъ къмъ юго-западъ и кжщитѣ край брѣга не малко пострадваха отъ тия ледени плочи, които режеха дуваритѣ на оградитѣ или кжщитѣ, като съ трионъ.

Както виждашъ, драги читателю, Дойранъ бѣше едно го-лѣмо разнообразие: то точно подхождаше за поета, писателя и художника — за писалката и за четката имъ!

26. Колове за връзване лодкитѣ.

Ще видимъ още другитѣ красоти. Край брѣга на езе-рото, близо до кжщитѣ, бѣха набити колове, които надъ во-дата стърчеха като грѣмоотводи, на брой около (400) четири-стотинъ, и заемаха доста пространство, за които рибаритѣ връзваха лодкитѣ си съ вжже. Всѣка лодка на „чилото“ (на челото си, на края) имаше дупчица въ горния край съ завързано кжсо вжже, съ което тя се връзваше за тия колове. Въ недѣлни и празнични дни за всѣки колъ бѣше вързана него-вата лодка, съ малки изключения, понеже рибаритѣ тогава си почиваха.

27. Крайезернитѣ кафенета и приятната почивка тамъ. Гледка къмъ езерото. Кжпане на децата. Кжпане, разходки въ езерото дене и навечеръ. Очарователния Дойранъ.

Край езерото имаше кжши и дюкяни, които се миеха отъ водитѣ на езерото. Тукъ бѣха наредени и хубави кафенета, всѣко отъ които имаше дворъ съ градинка край езерото, открити къмъ него. Нѣкои кафенета имаха и дъсчени тераси върху водитѣ на самото езеро, построени върху дебели диреци и дебели греди и заобиколени съ пармаклѣкъ, върху които тераси бѣха наредени маси съ столове за пролѣтна, лѣтна и есенна почивка. Зимата въ Дойранъ траеше три месеци, та почивкитѣ въ кафенетата и на тераситѣ бѣха една забавна приятностъ, която само въ Дойранъ можеше да я има при красивата гледка на лодки въ застой, други въ движение, съсъ или безъ наседали въ тѣхъ за удоволствие и разходка хора. Тази бѣше картината навечеръ, а дене тя бѣше попълвана и отъ случаи на ловене риба отъ рибари, или ловене риба съ вждица отъ самия посетителъ на кафенето. Малко ли поетиченъ и художественъ е пейзажа сжщевременно съ кжпането на децата лѣтно време, плуващи или хвърлящи се отъ лодкитѣ на езерото, или гмуркащи се въ водата като жаби? Приятността се усилваше и отъ лекото шопотене на мекитѣ за погледа леки вълни, които долавяха брѣга. Какъ ти се вижда, читателю, тая обстановка съ чашка ракийка (хубава дойранска мастика) въ ржка или чаша бира, навечеръ, съ разнообразни мезета отъ пържени дробчета, пържена и печена на трѣстика рибка, съ печени яйца отъ продавача Маркадо, кутия сарделки, печени раци, които минаващитѣ лодкари съ лодкитѣ си изхвърлятъ на терасата за кефа на приятели? Ами какво ли ще ти бжде удоволствието, ако въ лодка съ другари, или 2—3 лодки, долепени една до друга, гуляете въ езерото съ сжщо такива чашки и чаши въ ржка и сжщо такива мезета за уста и навечеръ виждате амфитеатрално построения Дойранъ съ неговитѣ лампи — свѣтила? Не е ли това една фееричностъ, каквато въ Дойранъ само можеше да я има, при нашия юженъ край и ти би ли бѣгаль отъ тая красота и очарователностъ? Ето това бѣше живота въ Дойранъ, приятелю мой, животъ на красота и чисто удоволствие и то, разбирашъ ли, съ малко пари! Хора вече на почивка, състоятелни или не, тамъ ще намѣрите и удоволствие, и спокойствие, и утѣха! Вие можете дене да посещавате и ловищата (дайлянитѣ), отъ любопитство и развлечение; можете да наблюдавате, какъ рибаритѣ ловятъ риба; можете да се кжпете въ езерото; а можете и да си направите съ лодка разходка до гарата—да видите, кой минава съ влака и кой идва за града. А на връщане съ лодка вие виждате друго чудо, нѣщо вълшебно: насреща цѣлия Дойранъ съ околната природа се оглежда въ езерото и вие нѣмате думи да опишете тая очарователна картина!

28. Изброяване кафенета, гостилници и хотели.

Кафенетата край езерото бѣха следнитѣ: Талляковото (Басмаджиевото, съ градинка), Мито Караулановото (съ градинка), турското (за беговетѣ — Христо Шекерджиево, съ градинка), Хр. Шоповото (съ градинка и тераса), Менкиното (Христо Менкинѣ, съ градинка), Мито Кировото (Кирилъ Митовъ Кироичовѣ, съ градинка), Петъръ Демерджиевото (Атанасъ Шекерджиево, съ градинка и тераса), Христо Стамболлиевото (съ градинка), Ешменовото (Дели-Глигорово), Кулишѣ попѣ Костовото (съ тераса), Мицо попѣ Георгиевото (съ тераса), Ичо Матковото (съ площадѣ предѣ него до езерото) и Шефовото, съ просторѣ край езерото, до брѣга на което винаги бѣха нареждани маси и столове за посетители. Отѣ изброенитѣ кафенета най-модерни — съ мраморни маси и съ хубави столове — бѣха: Христо Шоповото, Петъръ Демерджиевото и Кулишѣ попѣ Костовото. Имаше и други кафенета на навѣтре въ града, а сѣщо и нѣколко гостилници, чистотата въ нѣкои отѣ които бѣше безупрѣчна, както и чистотата въ главнитѣ кафенета.

Въ града освенѣ хановетѣ имаше и хубаво наредени хотели съ желѣзни кревати и чисти легла: на Братя Вангата и Кирѣ-Киро Кироичови (заедно съ модерна гостилница), на Петъръ Демерджиевѣ, Патриотовия и др.

29. Свобода и спокойствие на дойранскитѣ българи.

По своя животѣ Дойранѣ бѣше щастливѣ градѣ въ Македония. Макарѣ съ турско болшинство, Дойранѣ имаше български колоритѣ. Това турско болшинство живѣше въ горнитѣ квартали, на рида на амфитеатрално построения Дойранѣ, а ние, българитѣ, бѣхме доле — въ чаршиитѣ и центѣра. Турцитѣ само по работа слизаха доле, а семействата имѣ си седѣха по кѣшитѣ имѣ горе: нито тѣ ни безпокоеха, а ние никакѣ тѣхѣ, понеже нѣмаше защо да се качваме и минаваме по тѣхнитѣ квартали. Дойде ли навечерѣ, прибератѣ ли се всички турци по домоветѣ си, ние вече при насѣ сме си пълни господари, веселимѣ се по кафенетата до 3 часѣтъ алатурка (9 — 10 ч. вечерѣ), следѣ което минава ношна стража („деврие“) — полицаѣ съ 4—5 души жандари или войници — и подканя кафеджиитѣ да затварятѣ, миролюбиво съ много вежливѣ тонѣ, съ думитѣ „вакѣтъ-дѣръ“ (време е) и, ако при връщането не е затворено кафенето, подканва и насѣ, посетителитѣ, вежливо съ думитѣ: „Риджа едерѣзѣ, ефендилерѣ, вакѣтъ-дѣръ“ („Молимѣ ви, господа, време е“). Следѣ определеното време презѣ ношѣта, всѣки, когато бѣше вънѣ отѣ кѣши, трѣбваше да носи въ рѣжа фенерче съ спармацетова свѣщѣ, иначе „деврието“ можеше да го арестува. Ношно време пмаше и пазачи-пазванти съ тояга въ рѣжа, съ която биеха ио калдарѣма броя на часоветѣ.

30. Общуване съ турцитѣ.

Нашитѣ (българскитѣ) кафенета се посѣщаваха и отъ турски офицери и бегове, които бѣха много внимателни и крайно любезни къмъ насъ, чувствуваха се като гости и седѣха или на отдѣлни маси, или идваха при насъ, щомъ като ги поканѣхме на нашата маса. Считаха го за голѣма честъ да ни правятъ компания, а ние бѣхме, и трѣбваше да бждемъ, много внимателни — черпѣхме ги, тѣ ни черпѣха и съ приятностъ се раздѣляхме. Случваше се да сме на отдѣлни маси и при влизането въ кафенето, тѣ или ние, се поздравлявахме съ „темане“ (турски поздравъ — движение съ ръка на брадата и челото) и подставяхме на крака отъ вежливостъ, а при сѣдането втори пжтъ отправяхме си „темане“. Не рѣдки бѣха случаетѣ, когато тѣ почерпваха отъ тамъ нашата маса, или ние поръчвахме черпня за тѣхната. Това се практикуваше и между насъ българитѣ, а тѣзи отношения бѣха тѣй мили! Най-приятния воененъ бѣше за насъ Джаферъ-ефенди (лѣкаръ), когото турцитѣ на смѣхъ наричаха „Гяуръ Джаферъ“, а ние го наричавме „Тинтири-минтири“, понеже самия той често повтаряше тая фраза. Той знаеше и български и бѣше популяренъ между българитѣ въ града. Дружеше повече съ българи и често бѣше на една маса съ насъ въ кафенетата — хичъ не си „хвърляше“. Наричаше ни на смѣхъ „шопи“, а ние него на смѣхъ наричавме „Джартъ-Османъ“, „Гъгъркъ Ахмедъ“.

31. Рибарска психология.

Рибаритѣ въ града бѣха хора съ особена психология. Тѣхния девизъ бѣше: „Днесъ за днесъ, утре за утре“. Тѣ знаеха, че езерото дава всѣки день и нѣмаше защо да мислятъ за другия день, а колкото за богатство и не мечтаеха: „Бу дуняа бизе калмаяджакъ“ („Тоя свѣтъ на насъ нѣма да остане“) и затова бѣха дори разточителни. Много често ги слушахъ въ кафенетата пѣять си безгрижно пѣсни, или грамофонитѣ имъ свирѣха турски маанета. Тѣ само Кулишъ попъ Костовото кафене не посѣщаваха, понеже тамъ пѣснитѣ не бѣха приятни нито на съдържателя, нито на избраната публика. Избираха си кафенета отъ своята срѣда.

32. Лѣкарътъ Аргиръ.

Постояненъ посетителъ на кафенетата бѣше Ятрето Аргиръ — лѣкарътъ Аргиръ (влахъ по народностъ), следвалъ медицина въ Атина и оженилъ се въ Дойранъ за дойранчанка. Той рѣдко бѣше трезвенъ. Децата често го закачаха за брадата му, или питаха: „Киръ Аргиръ, главата ме боли“ — „Сту-

дена вода“ отговаряше и си отминаваше. Той носеше въ джобовѣ си прахове („скони“) и даваше отъ тѣхъ срещу черпня въ кафенетата.

33. Революционна дейность, атентати, арести.

Приятния животъ въ Дойранъ се нарушаваше отъ време на време отъ дейността на революционната организация. Въ града стреляха на гъркоманина Дели-Глигоръ, безъ да го застрѣлятъ; въ с. Патаросъ (Дойранско) организацията уби попъ Яно, като сърбеещъ се за пари; по селата убиха сѣщия гъркоманинъ Дели-Глигоръ, отивайки по десетъка; въ града убиха силния по духъ, даровитъ въ думи („маалюматлия“), владѣещъ добре турски езикъ и внушителенъ по фигура сърбоманинъ, Патриота, отъ Дойранъ; въ града гръцки терористи по-късно убиха при скарване Ташо (гъркоманинъ-сърбоманинъ), синъ на Патриота, вмѣсто да могатъ да убиятъ българинъ; въ града българинъ уби добрия българинъ Георги Митушовъ; тукъ се разнищи Николичката афера (с. Николичъ, северно отъ Дойранъ) следъ 1903 г. и трѣбваше да има лоши послѣдствия; тукъ преди това имаха отзвукъ Валандовската (началото 1900 г.) и Баялската (началото 1901 г.) афери и атентатитѣ въ Солунъ (1903 г.), а по-късно и Дойранския атентатъ презъ 1912 г., при който паднаха убити около (60) шестдесетъ души турци и 5—6 души българи. Като послѣдствие отъ всички тия афери и атентати имаше арести, побоища, мъчения и закарване групи арестанти съ синджири и белегчета за Солунъ, но това турцитѣ не смѣтаха за долно нѣщо и арестувания, следъ амнистия, бѣше уважаванъ и отъ самитѣ турци. Въ промежутъцитѣ, обаче, животътъ въ Дойранъ си течеше нормално.

34. Животътъ въ предреволюционното време.

Частно за Дойранъ, безъ изброенитѣ по-горе афери, животътъ би билъ по-свободенъ, какъвто бѣше преди създаване на организацията, когато хората, както помня, нощно време, лѣте, си спѣха на улицата съ постлана рогозка и завивки, не-обезпокоявани отъ никого, или пъкъ спѣха презъ лѣтото и по лозята. Тогава се наброяваха и случаи, когато младежи биеха полицаи, а помня единъ „башъ полизъ“ (главенъ полицаи) бѣше битъ и потопенъ въ водата въ коритото на Тоновата чешма, обаче това турцитѣ го отдаваха просто на пиянството—„сархошлука“.

3. Веселия по лозята и градинитѣ.

Лозя имаше и южно (по-далечъ) и северно (близко) отъ Дойранъ. Първитѣ се именуваха „долни“, а вторитѣ „горни“

Долнитѣ лозя бѣха по-плодовити и, преди да бждатъ завладявани отъ Абдърманъ-бей насилствено, като навлизаше въ тѣхъ и ги правѣше свои ниви, ходенето на долнитѣ лозя бѣше весела разходка. За тамъ се ходѣше съ лодки и пѣснитѣ на момитѣ и младежитѣ се чуваха на далечъ. Лодкитѣ се оставяха на брѣга на езерото, до шосето, веслата отъ лодкитѣ се изваждаха и скриваха въ храсталацитѣ и кжпинитѣ, следъ което съ пѣсни, глъчъ и хора се отиваше за къмъ лозята. На връщане кошницитѣ съ грозде се премѣрваха отъ човѣка по десетъка при определеното за мѣрене на гроздето мѣсто, следъ което гроздето се занасяше дома. По-късно долнитѣ лозя се изоставиха и отивахме само на горнитѣ лозя, които бѣха много близо до града.

При узрѣване овоцията — череши, зарзали и други и при време на краставици хората семейно и на компании съ ракийка отиваха празнични и недѣлни дни на зеленчуковитѣ и съ овощни дървета градини — на долнитѣ съ лодки, а на горнитѣ, които бѣха наблизо, пѣща. И еднитѣ и другитѣ градини бѣха до езерото. Тамъ градинарьтъ набираше прѣсни плодове и прѣсни краставици на посетителитѣ, които прекарваха нѣколко приятни часове на навънъ отъ града.

Близо до долнитѣ градини бѣха овощнитѣ градини въ мѣстноститѣ „Мардаа“ и „Трънка“, пазени отъ пждари. Тия мѣстности бѣха близо до гарата, отстояща на 3—4 километра отъ града.

36. Дойранъ въ здравусловно отношение.

Мѣсторазположението на Дойранъ бѣ отлично и здравусловно. Чаршийскитѣ и долнитѣ улици бѣха всички постлани съ калдаръмъ, а сжщо такъвъ имаше и по улицитѣ въ турскитѣ квартали. При дъждовно време улицитѣ се очистваха, а и самата почва бѣше пѣсчлива, за да не става калъ по улицитѣ. Метенето на чаршията се извършваше отъ общински метлари рано при зори и то всѣкидневно. Събирането на боклука (сметѣта) ставаше много редовно. За чистотата на страничитѣ улици се грижеха всѣка кжца предъ нея си. Лѣтно време чаршийскитѣ улици се поливаха — поржсваха за прохлада, съ помпи, вземени отъ пожарната команда.

Санитарната властъ изхвърляше въ езерото загнилитѣ или зелени плодове и загнили зеленчуци за проданъ. Хлѣбоветѣ по фурнитѣ често-често се премѣрваха и се прибираха въ човали неточнитѣ по тегло хлѣбове, като се съставяха и актове.

37. Търговията напоследъкъ.

Въ търговско отношение Дойранъ напоследъкъ бѣше отпадналъ и нѣмаше властъ, която да го подкрепи съ подхо-

дящи мърки, една отъ които бѣше тая, да забрани пазаритѣ въ Акънджалий и Валандово, за да се засили Дойранския пазаръ, а съ това да закрепне Дойранъ материално. Политически партии нѣмаше, нито политическо партизанство съществуваше.

38. Дойранскитѣ джумбуши. Сватби и обрязване турчета. Свирачи.

Джумбуша (веселието), обаче, за Дойранъ бѣше присъщо. Случваше се да се разиграва „гюрешъ“ — борба между полуголи цигани. Това често ставаше между циганитѣ Дели-Али и Кара-Мустафа, на които тѣлата бѣха намазвани съ шарлаганъ при борбата имъ. Това ставаше при горната чаршия, често срещу нашата къща до джамията, подъ сѣнката на голѣмия яворъ, при турското кафене, за удоволствие на турскитѣ аги и бегове, посетители на кафенето. Въ това веселие всѣкога взимаше участие Тома Демерджиевъ, като уредникъ на пехливанската борба.

Сватбитѣ въ града ставаха съ голѣми веселия. По-рано на всички поканени се слагаше вечеря — вечерята срещу недѣлята, като въ менюто имаше пиляфъ и булгуръ, вѣнъ отъ стотвеното месо и другитѣ гостби, а освенъ това прислужници-младежи за случая нареждаха маси съ черпня ракия, вино и разни мезета. По-късно гостбитѣ съкратиха, а остана само черпнята, пакъ на маси. Следъ голѣми веселия, изпращайки сватоветѣ, цигуларитѣ имъ свирѣха пѣсенята: „Ей газилеръ йолъ гйорунди“ („Ей победители, пжтъгъ вече ви се види“).

Когато се взимаше невѣста отъ другъ градъ, или отъ село, отиваха сватове („гелиналаджии“ — невѣстовзимачи) на коне. Насъбираха се такава кавалерия 50—100—150 души и при довеждането на невѣстата препускаха конетѣ, което доставляваше и радостъ и удоволствие.

Турцитѣ правѣха сжщото при взимане невѣста отъ друго селище, а особенъ салтанатъ проявяваха при обряда обрязване („сюнеетъ“) за малкитѣ турчета. За тоя обрядъ насъбираха нѣколко турчета и, ако последнитѣ сж бейски деца, нареждаха ги съ алтъни по феса и дрехитѣ, разхождаха ги на коне съ тжпани или чалгии (цигулари), съпровождани отъ „чингии“ (циганки съ кастанети), които щракаха прѣститѣ си и играеха, а по-назадъ вървѣха дарове отъ овенъ, чоха, разни платове, бархети и др. подаръци, които се даваха на състезатели-пехливани, или пжкъ на лодкари, които съ лодкитѣ си се спускаха отъ опредѣлено мѣсто на езерото и бързаха да стигнатъ брѣга — кой какъ да вземе най-хубавия бакшишъ, вързанъ за набититѣ колове.

Като цигуларъ се отличаваше циганина Уста-Али, а като кларнетистъ („гарнетаджия“) бѣше прочутъ Елеза-циганина въ

Дойранъ, Кукушъ, Гевгели и дори Струмица. И двамата бѣха родомъ отъ Дойранъ. Тѣпанаритѣ идваха отъ с. Честово (Дойранско), до с. Валандово.

39. Дойранскитѣ чешми и водата отъ езерото.

Въ Дойранъ имаше много чешми: шадравана (срещу нашата кѣща), чешмата на пазаря, Настовата, Мицовата, Тоновата, хаджи Кировата, хаджи Поповата, Мавковата, Табачката, Шайтанъ-папазовата и други, които бѣха по турскитѣ квартали. Съ най-хубава и лѣтно време най-студена вода се славѣха по редъ: Табачката (близо до Горната-табана), Мавковата, Тоновата и Настовата. Имаше още „кюпчета“, въ които се насъбираше чиста — кристална изворна вода: Терзитановото кюпче, Дине Манчовото, Теофановото, Георги Бояджиевото и други. Езерната вода бѣше бистра и рибаритѣ я пиеха като много вкусна и лека, а женитѣ си налѣваха отъ езерото за пране. Въ града имаше още много помпи и кладенци по кѣшитѣ — вода за домашна употреба.

40. Мѣстности около Дойранъ; гарата, шосета, гробища. Чешми вънъ отъ града.

Северното шосе за Струмица извиваше край брѣга на езерото до камѣняци, наречени „Малка калдѣрма“ и „Голѣма калдѣрма“, задъ които се намираще мѣстността „Топлецъ“ съ извираща топла вода, а отсамъ нея е мѣстността „Манастирче“, за която разправяха, че първоначално тамъ е билъ построенъ градътъ. Мѣстността „Манастирче“ е блатлива, маларична и съвсемъ непригодна за селище.

Горе въ града, при турскитѣ махали, бѣше мѣстността „Деребашъ“ съ дървеса, градини, вода и прохлада, кждето нѣкои граждани отиваха лѣтно време на почивка и удоволствие.

До града, южно, бѣха яворитѣ край езерото, наречени „Кьошка“, а по-далече, пакъ южно, сѣщо край езерото, до долнитѣ бахчи, бѣха 6-тѣ явора. На северъ отъ Дойранъ бѣше мѣстността „Рѣжа“, недалечъ отъ града, а още по-близо до града бѣше „Таушановата“ чешма (заешка чешма) съ голѣмия „Таушановъ“ яворъ. Сръбската пропаганда съ умисль разправяше, че Таушановата чешма е била „Душанова“ чешма — какво нахалство!

Гарата бѣше далечъ отъ града $\frac{3}{4}$ часъ. За тамъ отиваха гальоти за товарване или разтоварване стока, файтони и брички, а сѣщо и лодки.

Отъ Дойранъ излизаше шосе за къмъ Струмица и друго за Кукушъ. Имаше и шосе за гарата. Въ началото на изхода на шосето за Струмица бѣха гъркоманскитѣ гробища, до черквата „Св. Илия“, а малко по-далечъ бѣха българскитѣ гро-

бища, до Таушановата чешма. Още по-далечъ до шосето имаше пространно мѣсто турски гробища безъ ограда, каквито ги имаше и на височината, на края на града, северно, до турскитѣ квартали, а и на две мѣста южно отъ града, оградени съ хубави дувари. До тия гробища наблизю бѣше Студената чешма (пълноводна) и до нея наблизю друга, а по надолу трета. На южния край близо до града бѣше чешмата „Св. Петка“, която не течеше много и женитѣ всѣки петѣкъ отиваха на нея на света вода, да си омиятъ лицето, като „аязмо“. Чешмата „Св. Петка“ бѣше надъ шосето на рида, близо до турскитѣ махали и на пѣтя за тия махали. По-южно надъ едно дере бѣха еврейскитѣ гробища, до които бѣше и грънчарницата. На северния край на града, до шосето за Струмица, бѣше градската градина „Миллетъ-бахчеси“, съ голѣми явори до езерото и съ сграда, а надъ градината, отъ другата страна на шосето, непосредствено до гръкоманскитѣ гробища, имаше стрѣмна и надупчена (наклепена) скала, наречена „Мечкината скала“. До нея въ деренцето върху скала бѣха отпечатани „Кралимарковския кракъ“ и „копитото“ на коня му, както и надъ севернитѣ (горнитѣ) лозя бѣше изправена една скала „Дикили-ташъ“, хвърлена, споредъ преданието, отъ Крали-Марко отъ Круша планина. Южно подъ Студената чешма имаше дере и малко изворче, което се наричаше аязмото „Св. Атанасъ“, на което женитѣ отиваха въ деня на лѣтни Св. Атанасъ, 2 май (15 май новъ стилъ), но това бѣше преди да почне да се празнува „Св. св. Кирилъ и Методий“, който български празникъ по-късно се празнуваше най-тържествено, а на 2 май (15 май новъ стилъ) се празнуваше „Св. Борисъ“. Аязмо имаше и въ дерето при „Кралимарковския кракъ“.

41. Училища.

Най-добре уреденото училище въ Дойранъ бѣше българското училище, основно и трикласно, „Йосифъ I“, съ физически и химически кабинети, зданието на което бѣше една солидна сграда отъ два етажа съ широки и високи свѣтли стаи, построена на 1901 год., на мѣстото на старото здание, приспособено тогава за училище, въ центъра, на главната улица на града, край езерото. Турското училище бѣше на височината при турскитѣ квартали — основно и класно („руждие“), а имаха и други квартални основни училища. Тѣхното централно „руждие“ бѣше подновено, но по-късно, следъ българското, и не бѣше така солидно като нашето. Гъркоманското старо училище бѣше въ една тѣсна улица, близо до Тоновата чешма, но, като старо здание, бѣха го оставили и построиха ново гевгирено край езерото, но не на видно мѣсто и не въ центъра. И това здание не можеше да стигне помѣщението на българското училище, при все че не бѣше строено, като българското,

съ народни пари, а бѣше строено отъ грѣцки фондъ „Павлосъ-Меласъ“, на името на „героя“-грѣкъ, който избиваль българитѣ въ Костурско, подкрепянь отъ турската власть. Сърбоманитѣ нѣмаха собствено здание за училище.

42. Вжжеиграчи, училищенъ редъ и дисциплина и театъръ.

Въ града ни често идваха вжжеиграчи („органпехливанлари“), които, заедно съ своя „палячо“, обикаляха града, за да подканятъ гражданитѣ за публика на зрелището вънъ отъ града, на открито, при построяно и обтѣгнато на забити високи 8—10—12 метрови дървета вжже. При тая радость за децата, ученицитѣ вече не сж въ училище, а сж избѣгали при органпехливанитѣ и тѣ, заедно съ акробатитѣ, обикалятъ града, радватъ се и се чудятъ, какъ единъ отъ тѣхъ ходи на високи кокили, вторъ—„палячо“-комикъ—прави грамаси и перендета, а други акробати, облечени въ фланелени дрехи, красиво престѣгнати, демонстриратъ своята пѣргавина и ловкостъ заедно съ майстора—„устата“ (по турски „майсторъ“). „Палячото“ съ начервено-набѣлено лице, много комично, вика—подканя, и децата отъ радость иде имъ да го прегърнатъ, а за училището и не мислятъ. Вънъ отъ града, на мѣстоигрането, насъбираха се мжже, жени и деца, а на близкия ридъ, съ опнати чадъри въ ржце, за предпазване отъ силното слѣнце, наседаха да гледатъ игритѣ кадъни (турски жени) въ гжсти редици. Училищната дисциплина презъ такива дни бѣше силно разклатена, понеже голѣма часть отъ ученицитѣ не отиваха на училище.

Въ училището имаше строгъ редъ. Занятията бѣха и предобѣдни и следобѣдни: 4 часа сутринъ и 2 часа следъ обѣдъ, предшествувани отъ по половинъ часъ занимание за ученицитѣ въ училище, на което обезателно трѣбваше да присжтствуватъ и учителитѣ по класнитѣ стаи. Тоя строгъ редъ бѣше въведенъ последнитѣ 10—15 години и заниманията въ училище, подъ контролъ, даваха отлични резултати.

Презъ годината учителитѣ и учителкитѣ даваха по едно две любителски представления, понеже въ града нѣмаше театъръ. Училището за тая цель си имаше нуждитѣ завеса и кулиси, а сжщо и дрехи и други принадлежности.

43. Учителствували въ Дойранъ български учители. Свещеници.

Въ разни години сж учителствували въ Дойранъ следнитѣ учители: Шайтанъ-папазъ (отъ Дойранъ, килийно училище), Стоянъ Михайловски (отъ България, писателя-поетъ), Свещ. Христо Телятиновъ (отъ Дойранъ), Кулишъ попъ Стаменовъ (отъ Дой-

ранъ), Юрданъ Свежаровъ (отъ Велесъ), сестра му Мария Свежарова, Иванъ Липошлиевъ (отъ Горни-Порой), Толе Левовъ (отъ с. Айватово, Солунско), Димитъръ попъ Стояновъ (отъ с. Стояково), Димитъръ Шалдевъ (отъ Гумендже), Левъ попъ Василевъ (отъ Охридъ), Антонъ Костовъ (отъ Дойранъ), Димитъръ хаджи Диневъ (отъ Дойранъ), Стефанъ Константиновъ (отъ Сърско), Димитъръ Франговъ (отъ с. Богданци), Георги Варналиевъ (отъ Велесъ), Деспина Каневчева (отъ Охридъ), София Кирова (отъ Дойранъ), Параскева Трайкова (отъ Битоля), Елена Владичева (отъ Ресенъ), Тодора Маркова (отъ Воденъ), Тодорка Георгиева (отъ Битоля), Михаилъ Николовъ (отъ Костурско), Димитъръ Михайловъ (отъ Дойранъ), Руша хаджи попъ Костова (отъ Дойранъ), Катерина Н. Телятинова (отъ Дойранъ), Никола Бояджиевъ (отъ Велесъ), Христо Диневъ Батевъ (отъ Дойранъ), Мария попъ Петрова (отъ Дойравъ), Иванъ Телятиновъ (отъ Дойранъ), Иванъ Бележковъ (отъ Разлога), Славейко Нечевъ (отъ Велесъ), Харалампи Поповъ (отъ Прилепъ), Никола хаджи Ташевъ (отъ Дойранъ), Ахилъ Минджовъ (отъ Охридъ), попъ Томовъ (отъ Гевгелий), Шоповъ (отъ Солунъ), Тодоръ Ивановъ (отъ Солунъ), Екатерина Бадачева (отъ Воденъ), Георги Трайчевъ (отъ Прилепъ), Стоянъ Стойковъ (отъ Дойранъ), Григоръ попъ Стояновъ (отъ Стояково), Тенчо Тенчовъ (отъ Дойранъ), Мария Зердева (отъ Битоля), Пауна Вардева (отъ Петричъ), Мария Тунева (отъ Дойранъ), Мара Панчева (отъ Велесъ), Мара Накова (отъ Велесъ), Миланъ Янчулевъ (отъ Прилепъ), Георги Кулишевъ (отъ Дойранъ), Георги Поповъ (отъ с. Голешово, Дем.-хисарско), Борисъ Д. Янишлиевъ (отъ Дойранъ), Георги Митовъ (отъ Дойранъ), Георги хаджи Стойчевъ (отъ Леринъ), Миланъ Коневъ (отъ Прилепъ), дяконъ Йосифъ Христовъ (отъ Куманово), Петъръ Лъжевъ (отъ Воденъ), Георги Тотевъ (отъ Мустафа-паша), Манолъ Константиновъ (отъ с. Скребатно, Неврокопско), Невѣна Танева (отъ Велесъ), Мария Ампова (отъ Дойранъ), Мара Димитрова (отъ Солунъ), Миланъ Тодоровъ (отъ Кукушъ), Трушковъ (отъ Петричъ), Христо Антапешовъ (отъ Дойранъ), Мария Караиванова (отъ София), Христо Митевъ (отъ Дойранъ), Славка Антонова (отъ Солунъ), Трайко Гочевъ (отъ Велесъ), Йорданъ Андовъ (отъ Велесъ), Олимпия Батанджиева (отъ Гумендже), Мария Антонова (отъ Кукушъ), Христо Икономовъ (отъ Кукушъ), Петъръ Шефовъ (отъ Дойранъ), Иванка Янакиева (отъ Мустафа-паша) и други.

Свещеници сж били и бѣха: попъ Стаменъ Думчевъ, попъ Стойко, свещ. Хр. Телятиновъ, попъ Петъръ Яневъ, свещ. хаджи попъ Коста, свещ. Георги попъ Ташевъ и др.

44. Архиерейски намѣстници, черковно-учил. настоятели, черковни общинари, черковни пѣвци и клисари.

Архиерейски намѣстници, които помня, бѣха: свещ. Христо Телятиновъ (отъ Дойранъ), свещ. Ив. Зидаровъ (отъ Муштафа-паша), свещ. Чипевъ (отъ Копривщица), Иеромонахъ Неофитъ (отъ Охридъ, по-късно скопски митрополитъ), Иеромонахъ Аверки, хаджи попъ Коста (отъ Дойранъ, замѣстникъ), свещ. Александъръ попъ Евтимовъ (отъ Ресенъ), икономъ Григоръ попъ Димитровъ (отъ Тиквешъ) и др.

Изброявамъ и нѣкои черковно-училищни настоятели: Григоръ Караивановъ (председателъ), Кулишъ Доновъ (касиеръ), Христо Папазовъ, Нано Божинъ, Дине Мавковъ, Георги Батевъ, Мито Хаджи Ташевъ, Стойчо Продановъ и други. Азъ бѣхъ и секретаръ на училищното настоятелство. Никой не получаваше възнаграждение за длъжността и труда.

Членове на черковната община — общинари: Мито Кировъ, братъ му Вано Кироичовъ, Дине Батевъ Московъ, Андонъ Московъ, Вано хаджи Митовъ, Георги Бугарчевъ, Тома Демерджиевъ, Дине Чилимановъ, Дине Амповъ, Вано Бошнаковъ, Илия Пърличковъ, Мито Анчовъ, Тодоръ Шарланджиевъ и други — за презъ последнитѣ години.

И длъжноститѣ на черковнитѣ общинари бѣха почетни — незаплащани.

Черковни пѣвци бѣха: Минцето, Стоянъ Даскала, Ильо Парчовъ, Кольо Калайджиевъ, Точото Патарозлията и Георги попъ Ташевъ. Отъ тѣхъ съ най-силенъ гласъ бѣше Стоянъ Даскала, а съ най-нѣженъ и най-мелодиченъ гласъ — Ильо Парчовъ, който, при смъртенъ случай, на „Последно целуване“, разплакваше всички присѣствающи.

Дългогодишенъ клисаръ бѣше Георги Рушановъ, а неговъ помощникъ — Андонъ Пановъ Матковъ.

45. Какъ взехме спорната черква „Св. Илия“.

Окото на българитѣ бѣ отправено къмъ спорната черква „Св. Илия“, следъ като турцитѣ дадоха хуриета презъ 1908 година. Презъ лѣтото на 1910 година азъ, заедно съ шура ми Кирилъ Ив. Кироичовъ¹⁾ и Христо Папазовъ, по наша инициатива, ходихме по българскитѣ семейства и съставихме точенъ списъкъ съ означение членоветѣ на семействата, който списъкъ бѣ нуженъ за удостоверяване, че българитѣ-екзархисти сж болшинство надъ две трети отъ патриаршиститѣ (гъркомани и сѣрбомани заедно). Съгласно създадения въ турския парламентъ законъ, спорната черква въ едно селище се дава на болшинството отъ $\frac{2}{3}$. На основание тоя списъкъ, на

1) Той умрѣ, като войникъ, презъ 1916 година.

следующата 1911 година, месецъ февруарий, българитѣ въ Дойранъ получиха спорната черква „Св. Илия“. Тогава бѣше архиерейски намѣстникъ икономъ Григоръ попъ Димитровъ (отъ Тиквешъ), а и каймакамина бѣше родомъ отъ Тиквешъ (Македония), знаеше български езикъ, симпатизираше на българитѣ и съдействува, българитѣ да получатъ по закона старата си черква „Св. Илия“, което нѣщо бѣше голѣма радостъ за тѣхъ. Баща ми, като старъ вече, отъ голѣма радостъ, ходи съ файтонъ до черквата, да я види.

46. Антагонизмътъ на националноститѣ и пропагандитѣ.

Антагонизма между българитѣ и гъркоманитѣ заедно съ сърбоманитѣ се раздухваше отъ агентитѣ на гръцката и сръбската пропаганди, които действуваха въ съгласие: протичикитѣ патриаршисти, и гъркомани и сърбомани, не бѣха зловни. При скарване гъркоманскитѣ, както и сърбоманскитѣ деца викаха на българскитѣ: „бугаре—магаре“, а българскитѣ за своя защита имъ отговаряха: „Гърци-вълци бераме, на врата ги бесаме“, или „сръбъ чингене, дамга гьотуне“ (турско, което значи: сръбски цигани съ белегъ на задника). Турскитѣ деца пъкъ отъ фанатизмъ викаха на християнскитѣ „гяуръ“, на еврейскитѣ „чифутъ“, на циганскитѣ „кяфиръ“, „фироанъ“, а фанатичитѣ турци, когато коня имъ, или магарето, не вървѣше, викаха му: „гяуръ углу, гяури“ (гяурски синъ, гяуринъ).

47. Търговското довѣрие.

Търговията се извършваше при голѣмо довѣрие: задълженията гражданинътъ или търговецътъ си плащаха най-честно. Комисионеритѣ отъ Солунъ изпращаха безъ предварително заплащане стоки отъ голѣми стойности. Ихтибаря на търговцитѣ ни въ Солунъ бѣше голѣмъ. Нѣмаше фалити, нѣмаше голѣми разходи, нѣмаше разкоши.

48. Ефтинията.

Животътъ бѣше ефтинъ: захарта се продаваше 25 стотинки; ока газъ 1 грошъ; ока месо 2—3 гроша, а при купено агне или яре, следъ продаване кожата, месото оставаше безъ пари; 15 краставици 5 стотинки, 15 сини патлиджани 5 стотинки (децата ги правѣха „кончета“); ока млѣко 1 грошъ; ока масло 10 гроша, ока риба 5 стотинки —1—2—3 гроша, ока хлѣбъ 1 грошъ; 2 лимона 5 стотинки, 1 портокалъ 5 стотинки, маслинитѣ сѣщо бѣха ефтини; 250 клечки кибритъ 5 стотинки.*)

*) Цетъ стотинки = единъ металикъ турски.

49. Прѣсна риба, пазаритѣ ѿ, нейната гостба.

Рибата въ Дойранъ я ядѣхме прѣсна (скоро-изловена), а имаше и риба жива, вързана за колове въ водата (въ езерото), която бѣше още по-вкусна, затова ние не бѣхме много месояди. Използувахме и хайвера на рибата за храна. Дойранската риба се изпращаше къмъ Сѣресъ, Драма; къмъ Гевгели, Валандово, Струмица, Радовишъ, Шипъ; къмъ Велесъ, Скопје, Куманово. Печенитѣ платици на трѣстика, печенитѣ белвици на скара, перкиитѣ, сома и голѣмия шаранъ, като прѣсни, бѣха отлично ядене, което далечъ надминаваше най-прѣсното и най-вкусно месо. Ами дойранската рибена чорба, приготвена отъ болъ прѣсна риба, особена на ловищата (дайлянитѣ), не бѣше ли вкусна?

50. Кжшитѣ и магазинитѣ въ Дойранъ, кжщна обстановка. Гостоприемство.

Кжшитѣ въ Дойранъ бѣха двуетажни, отворени отпредъ, но не солидна направа, а повечето съ каменна до сръдната и дървена конструкция, обвити въ горната си частъ съ трѣстикови леси, заковани съ пирони съ телъ и измазвани съ варъ. Варъта бѣше болъ, понеже имавме 2—3 варджийници при самия градъ, които отъ варовника приготвяваха варъ. Гевгиренитѣ кжщи не бѣха много, но напоследъкъ, който строеше, строеше гевгирена сграда, щомъ като сръдствата му позволяваха по-голѣми разходи. Имаше и модерни гевгирени магазини.

Разпредѣлението на Дойранската кжща бѣше следното: стая за живѣне, мотвакъ (кухня) — до нея на реда, килеръ, приемна стая, отпреде имъ салонъ съ слънчево изложение, отпредъ отворенъ — 10 метра дългъ и 3 метра широкъ, а и повече. Можеше да има и трета стая, но обязательно трѣбваше да има салонъ за широта, за просторъ и за играене хорѣ при сватби. Ако ли кжщата имаше отъ дветѣ страни стаи, то по сръдната оставаше сжщо дългъ и широкъ салонъ за сжщитѣ цели. (Турскитѣ кжщи бѣха отпредъ съ дървени решетки). На долния етажъ имаше сжщо 1—2 стаички безъ салонъ. Стаята за живѣне бѣше съ оджакъ, съ огнище („кжтъ“) и коминъ, на огнището се слагаха дърва за горене, а отъ тритѣ страни на „кжта“ имаше миндери (тюфлеци), върху които се седѣше алатурка. На двата миндера се слагаха въ страни и отзадъ възглавници, стаята зимно време се постилалаше съ рогозки, а върху тѣхъ килими, по-проста направа: 2 по-малки за двата миндера и единъ голѣмъ за сръдния миндеръ и стаята общо. Ястие се готвѣше върху пиростия, а върху сжщата се топлѣше и вода—всичко това ставаше бавно, по „алатурка“. Печки редко се употрѣбяха и то ламаринени, но огъня на оджака се запазваше за готвене. (По кафенетата имаше гра-

мадни печки, доставяни отъ Солунъ, дори луксозни, маситѣ бѣха съ мраморни плочи, а и столоветѣ бѣха отлични). Приемната стая въ почти всѣка къща имаше миндерлъкъ, постланъ съ тюфлеци, имаше и хубави столове и постланъ хубавъ килимъ. Зимно време се слагаше бакъренъ — тунчевъ мангалъ (луксозенъ) върху луксозна софра, специално за него. Кревати рядко се срещаха — по единъ само въ нѣкои къщи, като за луксъ, обаче родилката обязательно лежеше върху креватъ, макаръ и дървенъ, импровизиранъ. Иначе хората си спиеха върху постлани дюшеци съ юргани, които се слагаха за спане и сутринята се вдигаха здиплени и наслагаха въ жгѣла на стаята, на доста голѣма грамада, спретнато, завити съ чистъ домашенъ нарочно за целта чаршафъ, който можеше да бѣде за празнични дни коприненъ. Всѣко семейство си имаше въ излишъкъ 3—4 дюшека и толкова юргани за гости, а побогититѣ имаха и повече. Креватътъ въ празнични и именни дни се покриваше съ хубавъ коприненъ чаршафъ, домашна изработка. Кухнята сжщо си имаше оджакъ съ куминъ за готвене, имаше етажерки и долапи. Приборитѣ за ядене бѣха доволно, понеже чаши, чинии, лъжици, вилици, ножове и др. се купуваха много ефтино. Домакинята сама си тъчеше платно за долни дрехи (бѣльо) и обличаше къщата. Гостоприемството бѣше черта у дойранчани, а сжщо тѣ бѣха и съобщителни хора.

51. Укротяване на турцитѣ. Обноситѣ имъ.

Родителитѣ ни разправяха, че преди освобождението на България и презъ време на войната съ Русия, както и по-рано при Севастополската война, турцитѣ сж били много люти и сж се заканвали съ клане надъ християнското население. Особено сж били лоши „гюнулълиитѣ“ (доброволцитѣ) и башибозука. Жени по улицитѣ не могли да се мъркатъ. И азъ помня какъ такива то се спускаха по моми или жени, обаче последнитѣ се спотайваха по домоветѣ и избѣгваха неприятноститѣ. По селата това е било крайно нетърпимо — издѣвателствата сж били голѣми. Съ минаване на годинитѣ, обаче, турцитѣ поукротяваха и почваха да сж по-внимателни, понеже се боеха отъ нови загуби на територии, и се боеха отъ нови войни.

Къмъ нашата интелигенция турцитѣ напоследъкъ бѣха доста внимателни. Тѣ знаеха, че трѣбва да се боятъ отъ попове и учители, и особено отъ последнитѣ, а това бѣше интелигенцията ни.

52. Престижа и авторитета на учители, ученици и ученички. Гимназии.

Гражданството гледаше на учителя като на най-голѣмъ доброжелателъ и съветникъ въ живота: и дори къщнитѣ дразги и спорове учителътъ разрешаваше съ авторитетъ. Той

бѣше учителъ и на възрастнитѣ, какъвто бѣше и на децата. Той бѣше и агитатора да осъзнае заблудения гъркоманинъ, той бѣше и революционера.

Ученицитѣ и ученичкитѣ, следващи учение въ гимназии, съ своитѣ униформи, давани отъ пансионитѣ, бѣха на чело и на показъ. Тѣ се връщаха голѣмата ваканция по домоветѣ си съ мъдростъ и съзнание, че трѣбва да бждатъ за примѣръ на неукитѣ и малограмотнитѣ съ своето въздържане въ всѣко отношение.

Науката не се добиваше лесно. Гимназии и педагогич. училища имаше само въ главнитѣ центрове, като: Солунъ, Сѣресь, Битоля, Скопѣе, Одринъ и духовна семинария въ Цариградъ, та не всѣки можеше да харчи пари за добиване срѣдно образование.

53. Арести и мжчения за революционна дейность.

Турцитѣ следѣха развоая на нашето учебно дѣло и се боеха отъ напредѣка ни. Революционната организация, ръководена отъ интелигенцията ни, много ги плашеше. А бѣше и много опасно за тоя, който се уличеше въ услуга ней: за заловено писмо съ противодържавно съдържание човѣкъ можеше да лежи съ години въ затвора, можеше да бжде пратенъ и на заточение въ Анадола (Бодрумъ) и другаде, както въ Бодрумъ лежа цѣли седемъ години Мито хаджи Ташовъ следъ убийството на Патриота, 1901 година, и се върна дори въ Хуриета, 1908 година, амнистиранъ, а зарадъ писмо сж лежали мнозина, а и Нако Илиевъ при Николичката афера, като подозренитѣ сж били откарвани въ Солунъ въ „Бди-Кулле“. Да изброявамъ ли многото мжченици-дойранчани: Дончо Голски Пановъ и всички по-събудени граждани, дори вече стари хора, като: Мито Кировъ, Ваню Кировъ, Ваню хаджи Митовъ, Георги Тюфекчията, Тома Демерджиевъ, Илия Пърличковъ, Мито Анчовъ; други: Стойчо Продановъ, Петъръ Демерджиевъ, Ташо Зафировъ, Никола Хаджи Ташевъ, Георги Дѣлевъ (чауша), Гиго Батевъ, Христо Митевъ, дори ако не се лъжа и стария Дине Батевъ! И Мицо Тенчовъ, и Тенчо Тенчовъ, и Георги Кулишевъ — цѣлата интелигенция, кой повече кой по-малко, сж лежали по затворитѣ.

54. Турски дунунми.

Официални празници нѣмаше въ Турция. И самитѣ турци нѣмаха официална недѣля: петѣка тѣ си го работѣха, при все че той за тѣхъ замѣстваше нашата недѣля. А въ недѣленъ и нашъ празниченъ день чаршията бѣше затворена, понеже повече отъ $\frac{3}{4}$ търговци и занаятчии бѣха християнитѣ ($\frac{3}{5}$ бѣха българскитѣ търговци и занаятчи и по $\frac{1}{5}$ турскитѣ и

гъркоманскитѣ) и тогава се виждаше, че градътъ празнува. При турскитѣ байрами нашитѣ дюкяни бѣха отворени и нищо не говорѣше, че градътъ има празниченъ видъ, понеже турцитѣ се прибираха горе въ домоветѣ си и тамъ си празнуваха. При „дунунмитѣ“ (рождения день на Султана и възшедствието му на престола) никой не бѣше задълженъ да не работи, нито бѣше задълженъ да постави на кѣщата си байракъ, както никой не бѣше задълженъ да има табела (фирма) на дюкяна си, а, ако ли има такава, той можеше да я надпише и на турски, и на български, и на грѣцки, и на френски. При дунунмитѣ ученицитѣ отъ всички училища присѣжествуваха на молебена за Султана, извършенъ отъ турски ходжи, при хюкюмата (правителствения домъ) и въ края на церемонията ученицитѣ отъ всички училища изпѣваха по 1—2 пѣсни за славословение на Султана. Следъ церемонията ученицитѣ ги почерпваха съ бонбони, а присѣжествующитѣ първенци и духовни началници се явяваха на приемъ и „честито“ при Каймакамина, почерпвани съ локумъ и кафе. До 1906 година българскитѣ ученици пѣеха старитѣ, установени за тоя случай, пѣсни на турски езикъ — „Нашири нуръ шахи джиханъ“, или „Кишверъ ситанъ“ — и на български езикъ „Многа лѣта, мирна лѣта на нашъ силний Господаръ“, а презъ моето учителствуване въ Дойранъ — 1906/907, 1907/908, 1908/909 и 1909/910 учебни години училището си имаше ученически смѣсенъ хоръ, който изпѣваше марша на Султана — „Хамидие“ — хорово, дирижиранъ отъ менъ. Ето текста на турскитѣ пѣсни, доколкото ги помня:

Нашири нуръ.

1. Нашири нуръ шахи джиханъ	2. Олdestия ха адалетъ
Абдуль Хамидъ Султанъ;	хани шани девлетъ,
халя фетахтъна гечти	худа венду алемъ пенахъ
дихимъ шерейфъ булдумъ.	верди юмюрефа.

(Другитѣ куплети не помня).

Вѣрно ли изпѣвахме думитѣ на пѣсенъта, не зная — смисъла имъ, обаче, не ни бѣше известенъ. Сѣщото и съ пѣсенъта:

Кишверъ ситанъ.

1. Кишверъ ситанъ	2. Ялварьлъмъ	3. Емиръ вире
Абдуль Хамидъ,	мевлямъза,	шахъмъза,
шевкетъ нишанъ	багъшласънъ	шевкетъ нишанъ
Султанъ Хамидъ.	юлкямъза.	Султанъ Хамидъ.

(Другитѣ куплети не помня).

Друга пѣсенъ, която моя смѣсенъ ученически хоръ пѣеше следъ хуриета, бѣше:

Ватанъ (Отечество).

4. Ей аннемъзъ шанли ватанъ
ей мадери османиянъ,
вердънъ биез сенъ фейзушанъ:
Миллетъ битюнъ курбанъ сана,
шанли ватанъ, бинлеръ яша!

4. Синенде гюнъ гйормушъ оланъ
Ахмедъ, Пепо, Артинъ, Йованъ,
вермекдилеръ угрунда джанъ:
Миллетъ битюнъ курбанъ сана,
шанли ватанъ, бинлеръ яша!

Нѣкои турци и християни, както бѣше и на правителствения домъ, надписваха върху платно на турски: „Падишахъмъзъ чокъ яша“, което на български значеше: Да живѣе Царьтъ ни (Падишахътъ ни).

При „дунунмата“ на молебена се явяваха само официалнитѣ лица: гръцкия владика, българския архиерейски намѣстникъ, равинътъ, главния ходжа и други ходжи, учителитѣ отъ всички училища съ ученицитѣ и гражданитѣ-първенци.

55. Чиновнишкия персоналъ. Данъци.

Въ учреденията си турцитѣ нѣмаха много чиновници. Каймакаминътъ (околийския началникъ), който ходѣше въ цивилно облекло, имаше голѣми права. Беледието (общинското управление) бѣше съ единъ писаръ, на когото се плащаше малко; агенти за чистотата, сжщо съ малки заплати; беледие реизи (кметътъ) съ заплата до 2 лири месечно и съветници безъ заплата (съ почетни длѣжности).

По облагане съ данъкъ и заплащане не се подаваха никакви декларации, нито се ходѣше при бирницитѣ. Комисии отъ турци и българи (съмахаленци) опредѣляха данъцитѣ. Практиката бѣше научила турцитѣ да събиратъ данъци съ бирници, които се движеха по махалитѣ на своя участъкъ и срещу разписка взимаха отъ всѣки на части, колкото гражданинътъ можеше да внесе. Въ помощъ, при краенъ случай, на бирника идваше махлебашията, когато данъка бѣше заостаналъ. До арестуване бирникътъ прибѣгваше, но никога държавата не предприемаше публични продажби на къщи и покжщнина за неплатени данъци. А данъцитѣ се събираха по практикувания начинъ. Тѣ не бѣха голѣми: (16) шестнадесетъ гроша „йолъ-параси“ (пжтенъ данъкъ), половинъ или една лира „беделъ-параси“ (воененъ данъкъ, понеже християнитѣ не ги взимаха за войници), четиридесетъ до 50 гроша „тиджаретъ-параси“ (данъкъ занятие), данъкъ сгради („емлякъ вергиси“) бѣше малъкъ и пр. Работата на таксилдара (бирника-инкасаторъ) бѣше да обикаля и събира данъцитѣ „со кротце и со благо“ — това бѣше въ Дойранъ. Така постжпваше Яята-таксилдарина, така постжпваше и „Агото“-таксилдарина.

При всички отстъпки по събиране на данъцитѣ пакъ недоволството си оставаше. Младежитѣ пакъ пѣеха: „Не щж, майко, на Султана (на Тирана) вергия да плащамъ; искамъ, майко, въвъ балкана знаме да развъя“.

56. Карнавала.

Обичаитъ си следваха своя ходъ. За приближавания карнавалъ (сирни заговезни) всичко бѣше приготвено: специални дрехи отъ платно, наречено „малта“, хубави европейски маски, фустанели (вземени отъ нѣкои села, които служеха на селянитъ само да се правятъ „русалии“*), — рѣдко се намираха). Карнавалитъ имитираха: „френкъ и кокона“, свещеникъ съ котле въ ржка и съ китка — да ржси, дяволи, селяни, нѣкои ходѣха на кокили и пр. и бѣха придружавани отъ барабанче, отъ тарабука, цигулки и др. музикални инструменти. Децата-карнавали събираха отъ срещнатитъ граждани пари. Вечерята въ недѣлята карнавалитъ ходѣха отъ къща на къща, черпѣха ги и имъ подаряваха пари. Вечерята това продължаваше до сръдъ нощъ. На другия день на мѣстността „Ржта“ всички младежи варѣха фасулъ въ гърнета, играеха, теглѣха се на халва и цѣлия день прекарваха въ игри и веселие, понеже деньтъ е „чисти понедѣлникъ“.

57. Праздници: „Три Святители“, „Св. св. Кир. и Методий“, „Св. Илия“, „Божикъ“, „Великдень“ и „Св. Борисъ“.

Гъркоманитъ въ Дойранъ на чело съ владиката си, за да не останатъ по-долу отъ българитъ, по нареждане отъ горе, отпразднуваха всѣка година празника „Три Святители“ съ шествие и хоругви изъ главнитъ улици, обаче това имъ празнуване бледнѣеше предъ отпразднуването на празника „Св. св. Кирилъ и Методий“ отъ българитъ.

За празника „Св. св. Кирилъ и Методий“, по заведения обичай, училището се украсяваше отъ учителитъ и ученицитъ съ цвѣтя и зеленина, при особено веселие. Надвечерь, срещу празника, се ходѣше на вечерня, заедно ученици и учители, а на другия день ходѣхме на литургия съ украсена съ вѣнецъ отъ рози и др. хубави цвѣтя икона на Св. св. Кирилъ и Методий. На връщане отъ черква свещеницитъ, на чело съ Архиерейския намѣстникъ, съ хоругви и съ голѣмо множество народъ, съ пѣсни отъ ученическия хоръ, се връщахме въ училище, кждето за случая бѣше стѣкмено утро съ речъ за Св. св. Братя, произнесена отъ нѣкой учителъ, и съ изпълнение пѣсни и декламации. Следъ обѣдъ отивахме вкупомъ—учители, ученици и гражданство—отъ училището на мѣстността „Ржта“, вѣнъ отъ града, кждето се прекарваше въ веселие и хора, а на друга страна се разигра-

*) Русалиитъ бѣха селяни, облечени въ фустанели, които събираха помощи за съграждане или ремонтиране черква или училище. Тѣ държеха въ ржцетъ си дървени сабли, а първия—дървена брадва, играеха въ редица и минаваха отъ село на село. Това ставаше зиме, около празника „Богоявление“.

ваше борба на пехливани. За празника се ангажирваха 3—4 чифта тжпани, нѣколко гайди заедно съ гайдари-селяни. Идваха и гости отъ селата. Празнуването продължаваше и на другия денъ на „Ржта“ — заранъ и следъ обѣдъ — съ сжщитѣ веселия.

Празникътъ „Св. Илия“ се отпразднуваше при друга тържественостъ. За тоя празникъ идваха гости не само отъ селата на околията, ами и отъ селата на други околии, други градове, като: Солунъ, Гевгели, Кукушъ, Струмица, Порой. Хотелитѣ и ханищата далечъ не побираха това множество, което, познато или непознато, роднинско или чуждо, се настаняваше на гости по кжщитѣ за два дни и даже за три дни. Празника се празнуваше два дни. Това бѣше напливъ отъ хора още въ предпраздничния денъ и пѣснитѣ и свирнитѣ се слушаха отъ всѣка кжща. Обичая бѣше, гоститѣ да се возятъ съ лодки въ езерото, а лодки имаше четиристотинѣ. Всѣка лодка взимаше по 6—8—10 души. Веселящитѣ се бѣха или въ поединични лодки, или съ по две, долепени една до друга, или на групи отъ по три долепени лодки и следваха: пѣсни, бира, ракийка, мезета, свирни съ флейти, хармоники, цигулки, дайрете и пр. и пр. до късно презъ нощта. Цѣлия брѣгъ на езерото и кафенетата бѣха ангажирани отъ хора, както и тераситѣ на кафенетата и кжщитѣ съ балконитѣ край езерото. Веселието продължаваше и на следния денъ съ сжщия темпъ. Турци не се виждаха, не безпокоеха.

За тоя празникъ и гъркоманитѣ се веселѣха. „Св. Илия“ бѣше празникъ за всички, а не както „Св. св. Кирилъ и Методий“, който се празнуваше само отъ българитѣ-екзархисти, а всѣки гъркоманинъ, по заповѣдъ на грѣцкия владика, трѣбваше да си гледа работата, всѣка гъркоманка трѣбваше да пере, тъче и работи, обаче това съ нищо не нарушаваше тържественото отпразднуване празника Св. св. Кирилъ и Методий, понеже българитѣ-екзархисти бѣха внушително болшинство.

Праздникитѣ Божикъ и Великденъ се празнуваха както тукъ въ България, само че по три дни и даже четири — четвъртия нареченъ „патерица“: на Божикъ всѣка кжща правѣше баклава и по една—две сарайлии (по-прости баклави), за Великденъ всѣка кжща купуваше по цѣло агне, а на „патерицата“ му младежитѣ събираха отъ кжщитѣ яйца и следъ това правѣха татлии, раванин, сьндюрме и др. сладкиши и гуляеха.

Напоследъкъ се празнуваше и 2 май (15 май новъ стилъ) — празникътъ „Св. Борисъ“. Тоя празникъ бѣше националенъ и, макаръ безъ особена тържественостъ, българитѣ го празнуваха, за да подчертаятъ своя произходъ и да докажатъ, че тоя е празника на покръщаване на българитѣ.

58. Годишния училищен актъ.

Училищният актъ въ края на учебната година бѣше голѣмия празникъ за училището и за гражданството. Поканваха се официални турски представители: каймакаминътъ, малмюдюри (данѣчния началникъ), мюстентика (сѣдебния следователъ) реизътъ (председателътъ на сѣда), прокурора (мюдеумума), жандармерийския началникъ, военния комендантъ, кадията, офицери отъ гарнизона, турски бегове и други първенци, а сѣщо и граждани първенци българи. Между многото декламации, пѣсни отъ хорътъ, четене отчета отъ Директора, имаше и по единъ опитъ по физика и химия, решаване сложна аритметическа задача, разказвана отъ ученикъ на турски езикъ, декламираше се стихотворение на френски езикъ и въ края се раздаваха свидетелствата на третокласниците отъ каймакамина, който похваляваше нѣкои, казваше на турски езикъ напѣтствено слово и подканяше учениците да продължатъ образованието си и въ турска гимназия, лицей, за да могатъ въ бъдаще да заематъ и държавни служби *). Следъ почерпване на гоститѣ и казване нѣколко думи отъ „деспотъ-вскили“ (Архиерейския намѣстникъ), гоститѣ разглеждаха изложбата на рисунки отъ учениците и на рѣкодѣлните лотарийни вещи отъ учениците. Следъ обѣдъ се теглѣше лотарията на казаното рѣкодѣлие, въ което имаше изцяло изработени предмети, както имаше и отлично нарисувани сложни картини презъ времето, когато бѣха учители Димитъръ Шалдевъ (отъ Гумендже), Антонъ Костовъ (отъ Дойранъ) и когато азъ бѣхъ ученикъ или учителъ въ Дойранското трикласно училище.

59. Революционни и училищни пѣсни.

Всичко казано си вървѣше по своя редъ, а и революционната организация, и преди и следъ възстанието, си следваше своя пѣтъ. Пѣхъ се патриотични пѣсни, както и тая отъ Валандовската афера отъ презъ началото на 1900 година.

Ето пѣсенята:

1. Облакъ ли гърми, земя ли тътне,	2. Три дена има откакъ е дошълъ
соколъ ли пици, юнашка птица,	тиранинъ бѣсенъ, раята бие:
отъ Валандозо, Брайковци, Балинци	Спици подъ нокти, камшикъ по шия
и до Богданци—всичко е въ жаръ.	менгеме на глава, в'гореца вода.

*) При единъ годишенъ училищенъ актъ, следъ прочетения отъ менъ „нутукъ“ (слово на турски езикъ), каймакаминътъ Нури-бей (Дели-Нури) се обърна къмъ баща ми, който присѣдствуваше, съ думитѣ: „Сенъ бу чоджуи булгаръ мектебъне гйондерѣрсенъ егеръ, ялнъзъ биръ даскалъ олуръ. Егеръ тюркъ мектебъне гйондерѣрсенъ, каймакамъ да олуръ, ваали да олуръ, паша да олуръ“ (Ти ако това дете изпратишъ да следва въ българско училище, отъ него може да излѣзе само учителъ. Ако ли го пратишъ въ турско училище, той може и каймакаминъ да стане, и валия, и паша).

ученически хоръ, подъ мое диригентство, следъ Великденъ на 1907 година погребяхме поминалия се Христо Бързицата, баща на редактора на в. „Вести“ въ Цариградъ, Димитъръ Бързицовъ и баща на Д-ръ Никола Бързицовъ (лѣкаръ). Това бѣше първото погребение съ хоръ въ Дойранъ.

За народнитѣ пѣсни въ Дойранъ има много да се каже. Тѣ сж много и доста мелодични, както и разнообразни. Тѣ трѣбва да бждатъ написани отдѣлно, но най-добрия останалъ пѣвецъ Вано Дай-Тошовъ отъ Дойранъ, който сега живѣе въ Горна-Джумая и който и вѣрно пѣе, и има хубавъ гласъ, и точно знае текста на всички пѣсни, макаръ и подканванъ много пжти отъ менъ, бидейки азъ учитель въ гимназията въ Горна-Джумая отъ 1920 до 1926 година, не съзнаваше като че ли значението отъ написването на тия пѣсни и не изпълни молбата ми, да ги нотирамъ, за да ги завѣщаемъ на младото поколение.

62. Облеклото на мъжетѣ и женитѣ.

Облеклото на мъжетѣ въ Дойранъ се състоеше отъ: фесъ на главата, често ударянъ на калѣпъ главно при калѣпчията Гугата Чакмаковъ, съ пискюлче, свитено (чошено) „либаде“ (кжса горна дреха съ ржкави), „вълнарки“ (широки вълнени гащи кукушанитѣ ги наричаха „турлаци“) съ 4 ширита гайтани на „пачитѣ“ (краищата) и съ повече гайтани на двата джоба отъ дветѣ страни, съ вълненъ поясъ на половинитѣ (крѣста). Зимно време носѣха и „гуна“ (горно палто съ кожа — шуба), хубаво скроена съ хубава кожа на яката и отпредъ на политѣ ѝ, често пжти наметната, когато времето бѣше не така студено. Тая бѣше мѣстната носия, обаче едно голѣмо множество граждани и интелигенцията, както и всички бегове и по-видни турци носѣха днешнитѣ дрехи — панталони и сакó. Разликата въ мѣстното облекло между българи и турци се състоеше само въ това, че тонътъ на цвѣтоветѣ въ дрехитѣ на турцитѣ биеше повече на червено — напимѣръ въ феса, въ пояса и чорапитѣ, когато тона на цвѣтоветѣ въ дрехитѣ на българитѣ, бѣше по-мекъ — виненъ цвѣтъ. Обущата бѣха високи „ботини“, съ ластици отъ страни.

Докато мѣстното облекло на мъжетѣ бѣше редъ години постоянно едно и сжщо (по-рано мъжетѣ носѣха чохени гащи, навезани съ „бикме“ — чернокопринени сукани конци), облеклото на женитѣ се мѣняваше и догонваше модерната кройка. Женитѣ носѣха „фустанъ“ (рокля) съ редове „фрамбали“ (кждри) върху роклята, по-рано съ „забънъ“, съ памучна подплата (нѣщо като елекъ съ ржкави), по късно носѣха отгоре „болка“ (жакетъ) за момитѣ и „либаде“ (чошено или копринено кжсо жакетче) за госпожитѣ, съ „сáко“ съ кожена подстава — кадифено-мораво за булкитѣ (съ хубава кожена подстава отпредъ по ржбоветѣ — политѣ и яката съ дълъгъ

бѣлъ косъмъ) и чолено съ тъмнокахвава подставка, лѣскавъ косъмъ, за по-възрастнитѣ госпожи. Косата си оплитваха съ две плитки, на края нахждени, а главата си връзваха съ „кавракъ“ (копринена шамийка съ реснички — „кинета“) за момитѣ и булжитѣ и съ черна шамия, пакъ съ ресни, за възрастнитѣ вече стари госпожи. За у дома или за излизане наблизо, на улицата, отгоре си нахѣтваха шалъ, наричанъ „спале“. Модата, обаче, си пробиваше пхтъ, като ржкаветѣ на роклята се правѣха, ту по-малко, ту по-вече, издути. Напѣлно модерно, облечени съ „капели“ (шапки) и съ вѣтрлица на ржка бѣха редко — така облечени бѣха преди всичко учителкитѣ и грѣцкитѣ даскалицы, а подиръ и гражданкитѣ почнаха да се обличатъ модерно.

63. Хуриетъ. Клубисти и федералисти. Истинската природа на младотурцитѣ.

Следъ разни перипетии въ живота ни въ Македония: ту мирно съ веселия, ту съ афери и въ затвора, или сбиване на български чети съ аскера, или съ новосформированитѣ грѣцки или сръбски чети, следъ 1903 год., послѣдствията отъ които бѣха лоши и за самитѣ турци, които целѣха „раздѣляй и владѣй“, най-сетне презъ месецъ юлий 1908 година турскитѣ офицери Енверъ-бей и Ниязи-бей обявиха хуриета. „Хуриетъ“ значеше свободенъ животъ за всички националности. И почна да се пѣе „Хуриетъ маршъ“.

Радостъ, прегръщания между българи и турци. Българитѣ-наивници помислиха, че вече е дошла свободата въ Турция, почнаха да гуляятъ заедно съ турцитѣ, вече като „кардаши“ (братя) и взеха да изказватъ всички тайни на революционната организация, като говорѣха открито, кой съ какво се занимавалъ въ организацията. Турцитѣ научиха всичкитѣ ни тайни. Единъ пиянъ турчинъ въ Дойранъ бѣше изрекълъ това, което той е мислилъ и което въ сжщностъ изобщо турцитѣ мислѣха: „Тюрклеръ арабайле таушанъ авларларъ“ (на български: *турцитѣ съ кола зайци ловятъ*), а тая мисль въ медения месецъ турскитѣ водители прикриваха, поради което бѣха и арестуваха тоя турчинъ. Веселията продължиха. Увеселителни влакове се устройваха. Съ такъвъ влакъ ходихме въ Солунъ. Тамъ чухме една възторжена речъ на турски езикъ отъ свещеникъ Давидъ Наковъ отъ Велесъ, на когото и българи, и турци, и евреи, и гърци ржкоплѣскаха и викаха „Браво попе!“ Тжпани, свирни и др. станаха нѣщо обикновенно. Байраци се редѣха, клубове се нареждаха. Турцитѣ си нарешиха своитѣ клубове „Иттихатъ ве тереки“ („Обединение и напредкъ“). Дойдоха ни гости Поройлии, на които турцитѣ дадоха банкетъ. Помолень отъ офицеритѣ Алидъ-ефенди и

Джуди-ефенди, азъ нарисовахъ портретитѣ на Мидхадъ-паша, бившъ турски реформаторъ, на Енверъ-бей и на Ниази-бей (голъмъ форматъ) за турския клубъ въ Дойранъ и получихъ единъ отличенъ подаръкъ. И ние българитѣ открихме нашъ клубъ въ Дойранъ, както въ други градове. Купихме си сламенни шапки — фесоветѣ оставихме на страни — нали е „хуриетъ“? На турцитѣ почнахме да не се харесваме и съ клубоветѣ, и съ шапкитѣ. И тѣ ни разбираха и ние ги разбрахме. Тѣ поискаха да направятъ училищата ни държавни, да зависятъ не отъ Екзархията, съ каквито привилегии тя се ползуваше, а да зависятъ отъ „Меарифа“ (Министерството на просвѣтата въ Турция), поради което тръгнаха да дирятъ последователи-българи на тая идея. Българитѣ се раздѣлиха на „клубисти“, които отхвърляха, и „федералисти“, които приемаха промѣната за училищата. Дойранъ бѣше клубистки. Случи се скоро България обяви своята независимостъ, Австрия анексира Босна и Херцеговина, Критъ се обяви присъединенъ къмъ Гърция и пр. събития и турцитѣ не знаеха съ кое по-рано да се справятъ. На една маса, на разговоръ съ насъ, единъ майоръ турчинъ-царигражданинъ (стамболлия) ни каза: Анлаинъ, Македония Сахара гиби япмаданъ, вермейеджеизъ“ („Разберете, нѣма да дадемъ Македония, преди да я обърнемъ въ Сахара“). И почнаха митингитѣ : противъ България (говори и директорътъ на гръцкото училище, на гръцки, — „диефтендисъ“, гръкъ, съ широка брада, родомъ отъ България, откъдето забѣгналъ) — българинъ, обаче, не говори; противъ Гърция и Критъ — нито гръкъ говори, нито пкъ българинъ; противъ Австрия, за Босна-Херцеговина, говориха турци. Викаха: „Гириди вермеизъ“ (не даваме Критъ), „Босна-Херцеги вермеизъ“ (не даваме Босна-Херцеговина), но всичко това си остана само шумъ. Турцитѣ отъ ядъ бойкотираха австрийскитѣ фесове, поради анексията на Босна-Херцеговина. Надойдоха и въ Дойранъ българи-агитатори федералисти съ калпаци на главитѣ — и тѣ бойкотиратъ фесоветѣ. Между тия агитатори бѣше съ високъ калъплия калпакъ на главата и войводата Христо Чернопѣевъ, който се бѣше обявилъ за „федералистъ“. Главниятъ учитель въ Дойранъ, тогава Георги Митовъ (отъ Дойранъ), съ една възбудена речъ осмѣ фигурата на Чернопѣевъ съ калпака и смѣшната му нова роля, роля на орждие турско. Чернопѣевъ му отговори, че той, Георги Митовъ, е орждие на Екзархията и орждие на България. По такъвъ начинъ българи имаха срещу себе си и българи. Турцитѣ потриваха своитѣ ржце, като искаха да създадатъ отъ всички ни „Отоманци“, а не да разширятъ правдинитѣ до степенъ на федералистично управление на Турция. И следъ детронирането на Султанъ Абдуль-Хамидъ и довеждането му въ Солунъ въ вила „Алатини“, и следъ смъртта даже на Абдуль-Хамида турцитѣ, наречени вече „младотурци“, си останаха пакъ турци-старотурци.

64. Духови музики и струненъ оркестъръ. Строшени музикални инструменти на празника „Св. Илия“.

Въ Дойранъ младотурцитѣ искаха все още да се прикриватъ. Имаше единици турци, които симпатизираха на българитѣ. Гръцката пропаганда почна да засилва своята дейностъ, за да може да запази българогласнитѣ си елини и, ако може, да позалъже и да привлече други. Гъркоманския владика само тарашуваше, агитираше. Гъркоманитѣ купиха медни инструменти и ангажираха турчинъ-музикантъ да нареди музиката имъ. И въ Гевгели гъркоманитѣ направили сѣщото. А и българитѣ тамъ не стоели съ скръстени ръце — и тѣ наредили музика отъ медни инструменти съ капелмайсторъ учителътъ Аргиръ Манасиевъ, войводата. И азъ въ Дойранъ събрахъ младежи, поприбрахме около (30) тридесетъ лири, купихме цигулки, контрабасъ и разни други музикални инструменти и наредихме оркестъръ подъ мое управление. Въ оркестъра влизаха: Мито хаджи Ташовъ съ контрабаса, Джорджо Шекерджиевъ съ кларнета, Крумъ хаджи Поповъ, Киро Текелиевъ, Петъръ Акълдашовъ, Атанасъ Кантарджиевъ, Кольо Трайковъ (Северимъ-Кольо) и други. Помня, че свирѣхме въ кафенето на Кулишъ попъ Костовъ, а и по къщитѣ на карнавала, Великденъ, нова година и други празници. Отъ подаренитѣ пари никой, нито азъ нито другитѣ, не получавахме възнаграждение: искахме касата да се засили — за поощрение — за купуване духови музикални инструменти.

За празника „Св. Илия“ 1909 година дойдоха отъ Гевгели и гръцката, и българската музики. Музикантитѣ-гъркомани отъ Гевгели почнаха да инсинуиратъ. Дветѣ гъркомански музики — Дойранската и Гевгелийската — бѣха си направили естради върху 4—5 лодки, съ пармаклъци, а и Гевгелийската българска бѣше се добре наредила върху естрада на лодки. Гърцитѣ „ликуваха“ съ две музики и обикаляха около тераситѣ на кафенетата край езерото, върху които тераси граждани и гости се веселѣха. Поради предизвикателството имъ нашитѣ българи отъ терасата на Шоповото кафене съ нервностъ и сила нахвърлиха столоветѣ върху главитѣ и върху инструментитѣ на Гевгелийскитѣ гръцки музиканти. Въ резултатъ и глави счупени, и инструменти строшени. Нѣкои стрѣляха и въ въздуха. Пострадалитѣ безъ време взеха пѣтя си за Гевгели. Кольо Сурльовски побърза да съобщи на каймакамина Османъ-бей отъ Сурлево за станалото и за предизвикателството на гъркоманитѣ. Каймакаминътъ симпатизираше на българитѣ и послуша приятеля си Кольо Сурльовски, за да не пострада никой българинъ. Той отблъсналъ оплакванията на гъркоманския владика за наказание на „провинили“ се бъл-

гари и за заплащане на инструментитѣ. При веселието азъ, Кирилъ Ив. Кироичовъ и други учители бѣхме въ лодки съ госта Д-ръ Никола Дереконъ (лѣкаръ отъ Плѣвенъ), въ весело настроение.

65. Следъ вземане черквата „Св. Илия“. Обезоръжителната акция. Султана въ Македония. Атенатата въ Дойранъ и ареститѣ. Обявяване Балканската война. Турскитѣ изстѣпления. Радостъ и разочарование. Следъ междусъюзнишката война. Трагиченъ край.

Презъ м. февруарий 1911 година, както споменахъ и по-рано, българитѣ получиха черквата „Св. Илия“, която бѣше спорна и за спечелването на която се искаше болшинство отъ $\frac{2}{3}$.

Презъ 1910 година, следъ месецъ септемврий, почна обезоръжителната акция. Мнозина попаднаха въ затворитѣ, а и мнозина излѣзоха нелегални. Обезоръжаването си следваше и презъ 1911 година, презъ която година Султанъ Мехмедъ Решадъ посети Солунъ и Македония презъ Гевгели—Скопие за Косово-поле. За пръвъ пѣтъ Султанътъ правѣше това посещение. Салтанатътъ въ Солунъ при посещението бѣше голѣмъ.

Презъ 1912 година положението се влоши много. Атенатати ставаха често по желѣзопѣжнитѣ линии. Много атентати станаха по линията Солунъ—Цариградъ. Следъ атентатитѣ въ Кочани и Щипъ, кждето турцитѣ произведоха кланета, презъ лѣтото на 1912 година стана атентата въ Дойранъ на пазаря. Атенаторътъ Борисъ М. Демерджиевъ отъ Дойранъ, бившъ мой ученикъ, успѣлъ да избѣга. Убити при атентата имало (60) шестдесетъ души турци и петъ-шестъ души българи. Азъ бѣхъ заминалъ единъ день преди това за Солунъ, а отъ тамъ съ паспортъ потеглихъ презъ Скопие—Нишъ за София.

Следъ атентата въ Дойранъ много българи сѣ пострадали: всички първенци и цѣлата интелигенция. Благодарение на добрия каймакаминъ, на Етхема хаджи-Алиевъ и на Мюдюмъ-бей клането е било избѣгнато. Ареститѣ, обаче, продължили до Балканската война. Между арестуванитѣ билъ и шура ми Борисъ Ив. Кироичовъ. Него заедно съ Никола Антапешовъ откарали въ Солунъ на 5 октомврий, и ги освободили дори при превземането на тоя градъ.

Презъ мес. септемврий 1912 година България мобилизира войскитѣ си за война съ Турция въ съюзъ съ Гърция, Сърбия и Черна-Гора. Въ Дойранъ арестували всички по-вид-

ни граждани. Турцитѣ събрали и българи за войници. Отъ арестуванитѣ 5 души видни граждани: Мито Кировъ, Дине Амповъ, Георги Бугарчевъ, Димитъръ хаджи Диневъ и Илия Бижовъ на 5 октомврий сж били изпратени до Кукушъ съ коне, а отъ тамъ до Солунъ съ файтонъ, безъ малтретиране по пжтя. Друга голѣма група, съ синджири, белегчета, а нѣкои вързани съ вжжета, по 4-ма въ редица, видни българи, на чело съ попъ Христо отъ с. Сурлево и попъ Иванъ отъ с. Попово — двамата съ общо белегче, Ташо Зафировъ и Петъръ Демерджиевъ сжщо съ общо белегче, Ильо Пърличковъ, Вано Кироичовъ, Вано хаджи Митовъ, Георги Тюфекчиевъ, Георги Лазаровъ, Григоръ Караивановъ, Георги Чауша, Дине Мавковъ, Мито хаджи Ташовъ, Кирилъ Мито Кировъ, Мито Чилимановъ, Киро Текелиевъ, Гиго Батевъ, Петъръ Мурарчалиевъ, Дино Пановъ, Мито Тангъчовъ; гъркомани — Дине попъ Янакевъ, Мито попъ Георгиевъ, Ванга Кироичовъ, Мито Караулановъ, Динче хаджи Наковъ, сърбоманина Мито Тасевъ и още много други на брой повече отъ 120 души, конвоирани отъ башибозукъ, повече отъ 200 души, съ командующъ Хюсеинаа, братъ на хаджи Мустафа, на 11 октомврий турцитѣ сж изпратили за Солунъ пѣша презъ Кукушъ, а не съ желѣзница, съ целъ да избиятъ мнозина отъ арестантитѣ по пжтя. Както разправятъ, тя е била „командата“ (разпоредбата) на озвѣрения хаджи Мустафа, който бѣше председателъ на клуба въ Дойранъ „Иттихадъ ве Тереки“. Отъ арестуванитѣ близо до Кукушъ сж били избити: Вано Кироичовъ (моя тѣстъ), Вано хаджи Митовъ, Георги Лазаровъ, Георги Тюфекчията, Попъ Иванъ отъ с. Попово, на когото му отрѣзали китката на една та ржка въ белегчето, следъ което го убили, а убили и други. Всички тия първенци-дойранчани сж били изтезавани най-звѣрски по пжтя за Кукушъ, бити съ двата края на пушкитѣ, безъ смѣтка кжде ударятъ, като, за омилостивяването на озвѣрени-тѣ турци, българитѣ-арестанти сж давали паритѣ, които имали въ себе си и така сж били откарани въ Солунъ, откъдето само победата надъ турцитѣ ги освободила.

При Балканската война Турция бѣ побѣдена. На 16 юний 1913 година се обяви междусъюзнишката война, откогато и презъ време на общоевропейската война дойранчани на нѣ колко пжти сж бѣгали, измирали сж отъ холера по пжтищата при бѣгството, или сж били избивани отъ неприятеля (между които и по-малкия ми братъ Иванъ убитъ, а по-голѣмия ми братъ Никола, учителъ въ Битолската м. гимназия, заедно съ другари-учители, сж го измжчвали по затворитѣ), докато и Дойранъ се унищожи и Дойранското население се прѣсна и пропжди къмъ изтокъ, западъ, северъ и югъ — на полуострова и Анадола.

Презъ м. октомврий 1912 година азъ и Георги Митовъ потеглихме отъ София съ Македоноодринското опълчение при общия небивалъ народенъ ентузиазъмъ при Балканската война:
Какво велико начало, а какъвъ трагиченъ край!

И се сбждна пророкуването:

Македония стана Сахара.

Отъ Дойранъ остана само име, споменъ, ликъ,
но. . . Правдата ще дойде — Богъ е великъ!

София, 20 мартъ 1934 година.

Съдържание:

	Стр.
1. Разрушениятъ гр. Дойранъ и прокуденото население	1
2. Картина-планъ на Дойранъ съ езерото	5
3. Мѣстонахождение на Дойранъ. Крупни исторически фигури—народни дейци	"
4. Робството ни подъ турцитѣ. Обири, безчинства и убийства	6
5. Дойранъ като търговски центъръ. Колонии заселници	7
6. Брой на кжшитѣ и разновидностъ на населението. Български деятели	8
7. Сръбската пропаганда и сърбоманска интелигенция	9
8. Гръцката пропаганда и интелигенцията ѝ	10
9. Българската интелигенция и работници на революционната организация	11
10. Турска назадничавостъ	12
11. Турцитѣ и тѣхнитѣ бегове — рамазана имъ	"
12. Евреи	13
13. Цигани	"
14. Други добри и влиятелни българи-първенци	"
15. Гъркомански първенци	14
16. Сърбомански първенци	"
17. Търговия и занаяти — рибарство	"
18. Лодки	15
19. Мрежи — ловене риба	"
20. Ловища	16
21. Ловене риба съ други способности — вждица и др.	"
22. Видове риба и езерни птици	"
23. Красотата на гр. Дойранъ	17
24. Езерната стихия	"
25. Зимна картина — замръзването на езерото. Стихия	"
26. Колове за връзване лодкитѣ	18
27. Крайезернитѣ кафенета и приятната почивка тамъ. Гледка къмъ езерото. Кжпане на децата. Кжпане, разходки въ езерото дене и навечерь. Очарователния Дойранъ	19
28. Изброяване кафенета, гостилници и хотели	20
29. Свобода и спокойствие на дойранскитѣ българи	"
30. Общуване съ турцитѣ	21
31. Рибарска психология	"
32. Лѣкарьтъ Аргиръ	"
33. Революционна дейностъ, атентати, арести	22
34. Животътъ въ предреволюционното време	"
35. Веселия по лозята и градинитѣ	"
36. Дойранъ въ здравусловно отношение	23

	Стр.
37. Търговията напоследък	23
38. Дойранският джумбуши. Сватби и обрязване турчета. Свирачи	24
39. Дойранският чешми и водата отъ езерото	25
40. Мѣстности около Дойранъ; гарата, шосета, гробища. Чешми вънъ отъ града	"
41. Училища	26
42. Вжжеиграчи, училищенъ редъ и дисциплина и театъръ	27
43. Учителствували въ Дойранъ български учители. Све- щеници	"
44. Архиерейски намѣстници, черковно-училищни настоя- тели, черковни общинари, черковни пѣвци и клисари	29
45. Какъ взехме спорната черква „Св. Илия“	"
46. Антагонизмътъ на националноститъ и пропагандитъ	30
47. Търговското довѣрие	"
48. Ефтинията	"
49. Прѣсна риба, пазаритъ ѝ, нейната гостба	31
50. Кжжитъ и магазинитъ въ Дойранъ, кжжна обстановка. Гостоприемство	"
51. Укротяване на турцитъ. Обносжитъ имъ	32
52. Престижа и авторитета на учители, ученици и ученички. Гимназии	"
53. Арести и мжчения за революционна дейность	33
54. Турски дунуни	"
55. Чиновнишкия персоналъ. Данъци	35
56. Карнавала	36
57. Праздници: „Три Святители“, „Св. св. Кирилъ и Методий“, „Св. Илия“, „Божикъ“, „Великдень“ и „Св. Борисъ“	"
58. Годишния училищенъ актъ	38
59. Революционни и училищни пѣсни	"
60. Езика на гъркоманитъ	39
61. Едногласно и хорово пѣние. За дойранскиятъ народни пѣсни	"
62. Облеклото на мжжетъ и женитъ	40
63. Хуриетъ. Клубисти и федералисти. Истинската природа на младотурцитъ	41
64. Духови музики и струненъ оркестъръ. Строшени музик. инструменти на празника „Св. Илия“	43
65. Следъ вземане черквата „Св. Илия“. Обезоржжителната акция. Султана въ Македония. Атендата въ Дойранъ и ареститъ. Обявяване Балканската война. Турскитъ изстжпления. Радость и разочарование. Следъ между- съюзнишката война. Трагиченъ край	44

За Булгария —

Ханс на Тръста / м. Умтаз
гр. Враца

Въ Одговаря

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres